

TESI DOCTORAL

**NATURA, SOCIETAT I CALAMITAT. UNA APROXIMACIÓ A
LES INUNDACIONS HISTÒRIQUES DE LA CIUTAT DE GIRONA**

TOM I

ANNA RIBAS PALOM

Director:
David Saum Pujol

Departament de Geografia.
Universitat Autònoma de Barcelona.
Girona, maig de 1994

7.2.5. Les condicions polítiques i institucionals.

Aparentment, la revolució lliberal del 1833 havia de donar a Girona les mesures revolucionàries que suposarien l'ensorrament definitiu dels pilars de l'Antic Règim (desamortització eclesiàstica i civil, supressió dels drets senyorials, etc.) des del moment en què l'estat passava a ésser l'òrgan de poder de la burgesia. Però, contràriament, a Girona, les classes dominants s'adaptaven a la situació que significà la configuració d'un nou ordre burgès per continuar mantenint el seu poder ciutadà. És el que alguns historiadors han anomenat significativament "cambio desde arriba" (Simón, 1985, p.232) o "canvi sense canvi" (Clara, 1983, p.118).

La lenta conscienciació del proletariat es tradueix en la manca, durant el segle XIX, de revoltes obreres importants, i sempre a remolc dels aconteixements de Barcelona. L'organització municipal es caracteritzarà, ja al segle XX, pels canvis d'alcalde freqüents (29 alcaldes entre 1909 i 1939) i el predomini del nomenament per Reial Ordre, sense cap mena d'intervenció del poble o dels regidors. Continua el pes de l'estament eclesiàstic en coincidència amb el de l'autoritat constituïda i el de les classes dominants i, malgrat perdre el seu poder durant la República i ésser víctima dels excessos de la guerra, recobrarà la seva posició amb l'adveniment del franquisme.

7.2.6. Les condicions ambientals.

En aquesta etapa hom assisteix a un progrés general en les condicions ambientals de la ciutat. Les muralles perden la seva tradicional importància estratègica, i no només comencen a ésser traspassades pel creixement urbà, sinó que cada vegada més s'és conscient que el sanejament interior de la ciutat passa pel seu enderrocament. La higienització esdevé, efectivament, una obsessió per a la societat gironina d'aquests anys, entestada amb la construcció d'una xarxa de clavagueres eficient (que, per altra banda, encara tardarà alguns anys a ésser una realitat) i el tancament de carrers estrets. Al segle XIX es guanya la partida a la verola però continua el còlera (epidèmies dels anys 1854 i 1885) i altres malalties com les febres intermitents del 1847. Les crisis de subsistències, si bé cada vegada més escasses, continuen incidint en la població

(1856/57 i 1868) (Portella i Alberch, 1976, p.45).

Al segle XX les taxes de mortalitat són baixes malgrat que la tuberculosi és la malaltia més extesa, degut, principalment, a les dures condicions de treball que comporta l'activitat industrial (locals foscos, mal ventilats i antihigiènics, apilonament de persones en locals reduïts, alimentació deficient, etc.). Les condicions de vida de la societat gironina empitjora durant la guerra civil amb els problemes derivats, principalment, de la manca d'aliments i medicaments, que provoquen la difusió de malalties com la tuberculosi i el tifus. Els anys de la postguerra allarguen la misèria d'una Girona desfeta fins ben entrada la dècada de 1950.

En definitiva el període històric que comprèn des del 1841 i fins al 1950 es caracteritza per cinc aspectes fonamentals: a) un procés de recuperació demogràfica lenta però continuada, b) la persistència del comerç i les activitats administratives i burocràtiques enfront d'unes poques iniciatives industrials, c) la revifalla del creixement urbanístic i el progrés urbà general, d) la continuïtat de l'anterior estructura social, política i institucional de períodes anteriors, i e) la lluita per l'embelliment i higienització de la ciutat i el seu medi.

7.3. LES INUNDACIONS.

Una vegada més es presenten les característiques generals que prenen les inundacions fluvials a Girona, les quals no difereixen massa de les observades per a períodes anteriors, especialment pel que fa als resultats obtinguts d'una senzilla aproximació estadística de freqüències i probabilitats. En canvi, l'estudi dels principals episodis d'inundació documentats ja ens revela canvis realment significatius pel que fa a la caracterització de la vulnerabilitat i l'adaptació al risc.

7.3.1. Trets generals.

En aquesta segona etapa s'han documentat un total de 36 inundacions, el que representa una mitjana d'una inundació cada tres anys, que si bé és inferior a la de

l'etapa anterior, encara continua essent molt elevada (veure gràfic 7.1.).

Les característiques generals d'aquests episodis d'inundació no varien substancialment de les d'anys anteriors:

- El Ter i l'Onyar continuen essent els principals culpables de les inundacions. Però potser ja no tant de forma individualitzada (3 i 7 vegades, respectivament) sinó que cada vegada pren més importància el desbordament conjunt d'ambdós rius (10 vegades), acompanyats a vegades del Güell (4 vegades) o del Güell i el Galligans (7 vegades). El Güell i el Galligans, malgrat ésser causants directes d'algun episodi d'inundació, adquireixen veritable protagonisme quan es desborden conjuntament amb el Ter o l'Onyar (veure gràfic 7.2.).

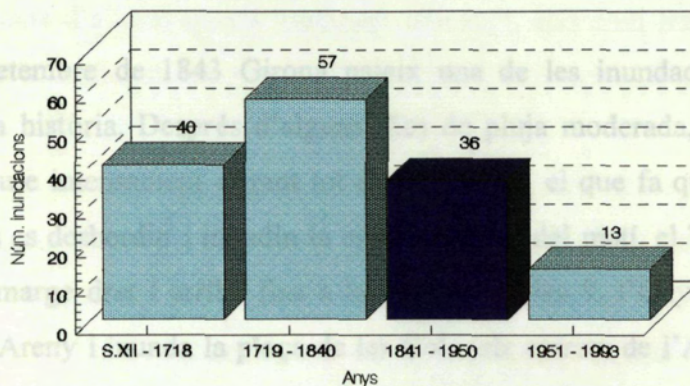
- La problemàtica de les inundacions és similar a la de períodes anteriors. El Ter acostuma a desviar-se cap a la ciutat en les èpoques de crescuda i amenaçar el barri del Mercadal, alhora que no permet desguassar les aigües de l'Onyar i els altres cursos fluvials que hi van a parar. Altres vegades són els altres rius els que, degut a intenses precipitacions locals, es desborden, i causen importants destrosses dins la ciutat.

- Temporalment, les inundacions continuen concentrat-se a la tardor, entre els mesos d'octubre i desembre (15 inundacions, que representen el 40% del total d'inundacions datades), destacant una vegada més el mes d'octubre amb 7 (20% del total d'inundacions datades) (veure gràfic 7.3.).

7.3.2. Les principals inundacions històriques.

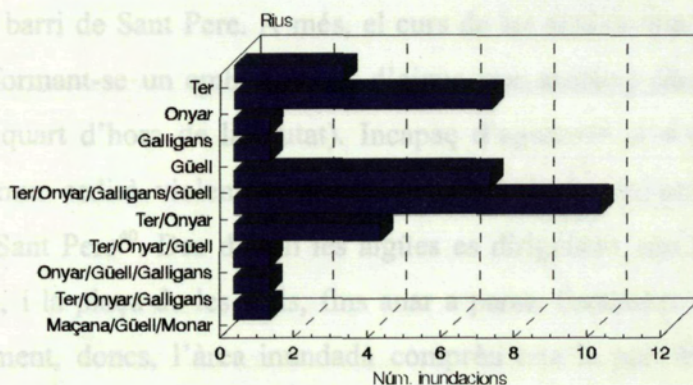
En aquesta ocasió, i atenent sempre als criteris d'elecció prèviament establerts, s'han analitzat detingudament quatre episodis d'inundació: el del setembre de 1843 i els d'octubre de 1861, 1919 i 1940. En tots els casos es tracta d'inundacions provocades pel desbordament conjunt de dos o més rius. En les inundacions dels anys 1843 i 1861 són els quatre rius de la ciutat els que es desborden, l'any 1919 el Ter i l'Onyar, i el 1940 el Ter i el Güell.

GRÀFIC 7.1. NOMBRE D'INUNDACIONS A LA CIUTAT DE GIRONA DEL 1840 AL 1950

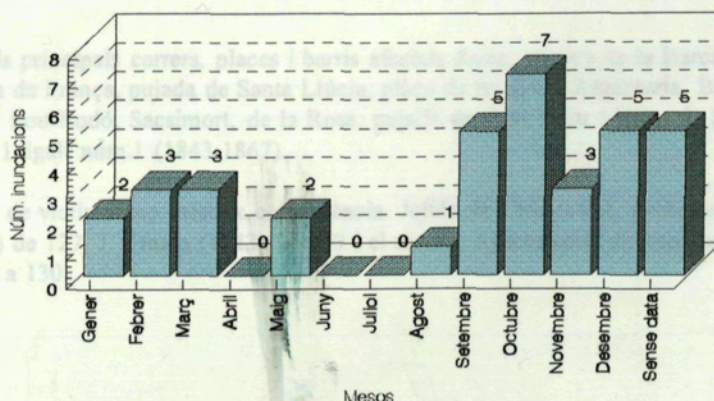
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades obtingudes en l'elaboració de la cronologia d'inundacions històriques.

GRÀFIC 7.2. CURSOS FLUVIALS QUE INTERVENEN EN LES INUNDACIONS A LA CIUTAT DE GIRONA DEL 1840 AL 1950

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades obtingudes en l'elaboració de la cronologia d'inundacions històriques.

GRÀFIC 7.3. FREQUÈNCIA MENSUAL DE LES INUNDACIONS A LA CIUTAT DE GIRONA DEL 1840 AL 1950

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades obtingudes en l'elaboració de la cronologia d'inundacions històriques.

. 18 i 19 de setembre de 1843.(veure fitxa 6)

El 18 i 19 de setembre de 1843 Girona pateix una de les inundacions més catastròfiques de la seva història. Després d'alguns dies de pluja moderada, el 17 de setembre comença a ploure intensament durant tot el dia i la nit, el que fa que al matí del dia 18 els quatre rius es desbordin i inundin la ciutat. A les 8 del matí, el Ter trenca el mur construït al seu marge dret i arriba fins a la muralla. A les 9, l'Onyar entra a Girona per la porta de l'Areny i inunda la plaça de les Cols, els carrers de l'Argenteria i Ballesteries, i el barri de Sant Pere, mentre el Galligans ja ha inundat la plaça de Sant Pere (4 pams).

No és fins a les 6 de la tarda que para de ploure i que comença a baixar el nivell de les aigües. Però cap a dos quarts d'onze de la nit, una forta tempesta que cau sobre la vall de Sant Daniel fa augmentar extraordinàriament les aigües del Galligans, amenaçant novament el barri de Sant Pere. A més, el curs de les aigües queda obstruït al Portal de Sarraïnes, formant-se un embassament d'aigua que arribarà fins a la casa de la Barraqueta (a un quart d'hora de la ciutat). Incapaç d'aguantar el considerable volum d'aigua, aquest mur cedirà violentament cap a la una de la nit, provocant la destrucció del barri de Sant Pere⁴⁰. Des d'aquí les aigües es dirigeixen cap als carrers Ballesteries i Argenteria, i la plaça de les Cols, fins anar a parar, finalment, a la porta de l'Areny. Geogràficament, doncs, l'àrea inundada comprèn tota la part baixa de la ciutat⁴¹.

En total es comptabilitzaren més d'un centenar de víctimes⁴², 22 cases derruïdes

⁴⁰. Segons Miguel Ametller (1844, p.7), les aigües arriben a 40 pams per damunt la superfície del seu llit i a uns 30 pams per sobre el paviments de les cases immediates al seu curs. Les aigües arriben a l'altura dels segons pisos de les cases.

⁴¹. De manera detallada, els principals carrers, places i barris afectats foren: carrers de la Barca, Bellaire, Llop, plaça de Sant Pere, porta de França, pujada de Santa Llúcia, plaça de les Cols, Argenteria, Ballesteries, carrers de la Barca, Calderers, Pou Rodó, Sacsimort, de la Rosa, pujada de Sant Feliu i plaça de Sant Feliu. (A.H.M.G., XIII.4.5. *Aiguats*. Lligall núm.1 (1843-1867).

⁴². Sobre el nombre exacte de víctimes no existeix coincidència. Julián de Chía (1861, p.68) parla de 115 morts, Miguel Ametller (1844) de 127, J. Grases (1843) de 160 i el mateix Ajuntament, en una memòria que elabora posteriorment, de 120 a 130.

i 150 de greument afectades al barri de Sant Pere. El monestir de Sant Pere (on l'aigua arriba a assolir els 22 pams d'altura) queda greument afectat⁴³, així com les portes de França i de la Barca, la muralla, el passeig de Sant Pere i l'enllumenat públic i la pavimentació.

Els sistemes d'alerta (tocs de campana, trets, etc.) i evacuació de persones (obertura de les parets mitgeres de les cases i de les muralles, llums als balcons i finestres, ponts de fusta, etc.), que es venien emprant en altres inundacions amb força eficàcia, no pogueren ésser posats a la pràctica pels veïns del barri de Sant Pere degut al caràcter imprevisible de l'avinguda i l'extraordinari nivell a on arribaren les aigües⁴⁴.

L'elevat nombre de víctimes i danys materials d'aquesta inundació, especialment concentrats al barri de Sant Pere, obliguen els diferents poders locals a adoptar un seguit de mesures extraordinàries⁴⁵, les quals es poden sintetitzar en cinc punts: a) habilitació de llocs d'alberg (convents dels Caputxins, la Mercè i Sant Domènec) per als nombrosos damnificats; b) obertura d'una subscripció popular per part de la Junta de Govern de la Província la qual, per manca de donatius, haurà de fer-se extensiva uns mesos més tard a tota la diòcesi ; c) disposicions relatives a l'ordre i sanejament de carrers i cases (prohibició de la revenda, neteja del fang de carrers i cases, recollida d'estrís dels afectats, etc.); d) treballs de reconstrucció i neteja dels rius, especialment el Galligans i el Ter; i e) nova urbanització de la plaça de Sant Pere.

. 8 d'octubre de 1861.(veure fitxa 7)

Després de quatre o cinc mesos de forta sequera, l'octubre de l'any 1861 torna a portar una important inundació a Girona. Les intenses pluges que havien començat el 5 d'octubre originen la progressiva pujada del nivell de les aigües de l'Onyar, però serà

⁴³. Una inscripció col·locada a l'atri de l'església de Sant Pere recordava el desastre provocat per aquesta inundació: "Por los que el Galligans fiero/sumergiera en su furor/misericordia, Señor".

⁴⁴. A.H.M.G., XXV.1. *Sèrie temàtica-alfabètica*. Lligall núm.11. Riuades i inundacions, s.XVII-XIX.

⁴⁵. A.H.M.G., I.1.1. *Manual d'Acords*, núm.449, f.147 i ss.

una forta tempesta que s'esdevé la tarda del 8 d'octubre la que provoqui la inundació del barri de Sant Pere. En aquesta ocasió, les aigües provinents de la muntanya de Montjuïc entren per la porta de Sant Pere cap a la plaça de Sant Pere fins arribar a inundar el monestir i el carrer de la Rosa. Una vegada més, les aigües del Galligans s'embassen al Portal de Sarraïnes, que cedeix i inunda tot el barri de Sant Pere. Al trobar-se tancades les portes de França i de la Barca, les aigües es dirigeixen cap al carrer Ballesteries i la plaça de les Cols i, a continuació, fins a la porta de l'Areny.

Hores més tard, cap a dos quarts de vuit del matí, el Güell trenca els dics i inunda els camps del seu voltant. Travessant la carretera de Barcelona, s'ajunta amb l'Onyar per la Font del Rei, pel baluard de Sant Francesc, per la porta d'Alvarez i pel seu llit natural immediat a Figuerola. Llavors, l'Onyar, amb la incorporació del cabal del Güell, entra per la porta d'en Vila i de l'Areny i, més tard, per la del Carme, i inunda bona part de la part baixa de la ciutat (plaça del Vi, carrers Ciutadans, del Carme i Rutlla) i arriba a cobrir completament els arcs del pont de Sant Francesc.

Una segona avinguda del Galligans destrueix el tros de muralla que anava des del desguàs del Galligans fins al pont de la Barca, ensorrant una casa (l'aigua arriba als primers pisos) i les parets dels solars més propers. Finalment, cap al capvespre, les aigües comencen a enretirar-se de la ciutat. El barri de Sant Pere va resultar, novament, l'àrea més perjudicada de la ciutat⁴⁶.

Sembla ésser que hi hagué dos morts mentre que el nombre de damnificats s'eleva a les 370 persones⁴⁷. Una casa va resultar ensorrada, 12 greument afectades i 60 amb importants desperfectes. Altrament, foren nombrosos els danys als serveis públics i les vies de comunicació (els passeigs de Sant Pere, del Carme, de Sant Francesc i de la Devesa, la carretera de Barcelona, els camins de la Font del Rei i de Sant Daniel, les ponts del Carme i de la Barca, entre altres) i a les obres de defensa dels

⁴⁶. L'espai més afectat és el que inclou el monestir i la plaça de Sant Pere, i del carrer de la Barca i fins al carrer de l'Areny, i de la porta d'en Vila i fins al convent de les monges de Santa Clara. (Chía, 1861, p.84; Pla Cargol, 1948).

⁴⁷. *El Telégrafo. Diario de avisos, noticias y decretos*, 22 d'octubre de 1861, pp.7957-7958.

rius (dics del Güell, mur del Galligans, malecons del Ter a la part llandant a la Devesa, etc.), així com els danys als edificis de l'Ajuntament (l'altura de l'aigua arriba a ésser de 8 pams) i l'església de Sant Pere. Unes pèrdues que, en aquell moment, s'avaluaren en 1.340.131 rals i 8 cèntims.⁴⁸

Les mesures d'alerta i evacuació que es venien portant a terme des de feia temps (ponts de fusta, forats i portes a les parets mitgeres, etc.) resultaren, en aquesta ocasió, força eficaços, sobretot pel que fa a evacuació de persones. Això no va impedir, però, que els danys materials fossin considerables, fet que obliga la Junta de Govern de la Província a obrir una subscripció popular a fi de recollir fons per ajudar les famílies més afectades, i a l'Ajuntament a dictar els corresponents edictes d'ordre i neteja als habitants del barri de Sant Pere. Les queixes que desperta entre els habitants del barri de Sant Pere aquesta nova i catastròfica inundació recauen una vegada més sobre la presa de La Aurora, el que obliga l'Ajuntament a crear una comissió per estudiar les causes de les inundacions. Presentat aquest estudi, l'Ajuntament decidirà la realització de diferents obres al Galligans, l'Onyar i Güell i la construcció de clavagueram a la plaça de Sant Pere, a més d'altres obres de reconstrucció i perfeccionament dels sistemes d'evacuació de béns i persones⁴⁹.

. 7 d'octubre de 1919.(veure fitxa 8)

El Ter i l'Onyar són els causant de la inundació que té lloc el 7 d'octubre de 1919. El Ter entra a Girona travessant la Devesa, s'ajunta amb el Güell, corre sota els ponts del terraplenat de la via del tren (que actua com a mur de contenció) i entra a la ciutat pel carrer Figuerola i l'avinguda Ramon Folch. Al barri del Mercadal, les aigües del Ter arriben a la plaça Sant Agustí, inunden les botigues i sòtans i van a ajuntar-se amb les de l'Onyar. Altrament, l'elevat cabal del Ter (cabal màxim instantani de 1.320,8 m3/seg, a Pedret) (Sorribas i Güell, 1991a i 1991b) i el bon nombre de fustes, arbres, mobles i altres objectes que transportava alerten els veïns del barri del Pont Major que,

⁴⁸. A.H.M.G., XIII.4.5. *Aiguats*. Lligall núm.1 (1843-1867).

⁴⁹. A.H.M.G., I.1.1. *Manual d'Acords*, 1860/61/62, f.64v i ss.

degut a l'elevat nivell que assoleixen les aigües al pont sobre el riu, demanen ajut a Girona. Finalment, no va caldre cap intervenció.⁵⁰

Malgrat que no es té constància que hi hagués cap víctima humana, se sap que les hortes del Güell i del barri de Pedret van resultar arrassades i que 80 arbres de la Devesa van ésser arrancats. La fàbrica de galetes Plaja i molts tallers i edificis de treball a domicili del carrer Figuerola també en resultaren greument afectats. Els baixos d'algunes cases, així com l'edifici de Correus (l'aigua arriba als 3 m d'altura)⁵¹ resultaren també inundats.

Intervenien en les tasques d'alerta i evacuació de persones els bombers, la Creu Roja, les forces d'artilleria i diferents voluntaris. S'utilitzen barques per al salvament (una al Mercadal i altres als carrers Figuerola i Ballesteries) i els camions de les forces d'artilleria⁵².

Passat l'aiguat, diversos particulars del carrer Figuerola i el barri de Pedret, comerciants de la Gran Via i industrials de Pedret realitzen peticions d'ajut econòmic a l'Ajuntament.

. 18, 19 i 20 d'octubre de 1940. (veure fitxa 9)

La inundació del mes d'octubre de 1940, coneguda popularment amb el nom de *l'Aiguat de Sant Lluc*, serà una de les més catastròfiques que hagin tingut mai els pobles afincats a les ribes del Ter (Soler, 1990). A Girona, en concret, l'extraordinari cabal que porta el Ter fa que desbordi, s'ajunti amb el Güell (esfondrament del pont de Can Vidal o de Mart) i, després d'inundar i arrassar la Devesa (on les aigües hi deixaren una capa

⁵⁰. El Ter va inundar la Devesa, el carrer Figuerola (més de 2 m d'altura), l'avinguda Ramon Folch i els barris de Pedret i Pont Major. L'Onyar, per la seva part, inunda els carrers de la Cort Reial, Rambla, Argenteria, Ballesteries, Calderers, de la Barca, part del carrer del Nord i Santa Clara, a més de les places de Sant Pere i de l'Oli. (*Diario de Gerona*, 9 d'octubre de 1919).

⁵¹. A.H.M.G., I.1.1. *Manual d'Acords*, 1919, f.354v i ss.

⁵². A.H.M.G., XIII.4.5. *Aiguats*. Lligall núm.2 (1876-1884; 1932-1940; 1962-1963).

de fang de més d'un metre d'altura), inunda la part més propera al riu en una amplada de 3 kms. Altrament, no deixa desaiguar normalment l'Onyar (que enregistra un cabal màxim instantani de 300 m³/seg), que també es desborda.⁵³ Les aigües de l'Onyar i el Güell assoleixen 2 metres d'altura en diferents indrets, mentre les del Ter arriben a 7 metres del seu nivell ordinari (Sorribas i Güell, 1991a).

Sembla ésser que hi hagué entre 6 i 15 víctimes, a més de nombrosos damnificats.⁵⁴ Els habitatges més afectats foren els situats entre el Ter i el Güell, on va caldre evacuar bon nombre de persones. Els elevats danys causats per les aigües obliguen l'Ajuntament a dictaminar diferents ajuts econòmics (que no sempre arriben a fer-se efectius) a fi de minimitzar els danys soferts i a col.laborar amb 4.000 ptes a la subscripció oberta per als damnificats de la província⁵⁵. Per altra banda, la ciutat també rep alguna aportació econòmica de la Comisaría General de Regiones Inundadas i altres organismes estatals. En tot cas, les obres d'infraestructura hidràulica que es projecten al Ter (construcció d'un dic en el seu marge dret i tres espigons de gabions aigües amunt d'aquest mur) no es duen a terme en la seva totalitat. Els pocs diners disponibles en aquests anys immediats a la postguerra es destinen, bàsicament, a la reconstrucció dels desperfectes produïts per les aigües.

7.4. L'IMPACTE DE LES INUNDACIONS A GIRONA (1841-1950).

Pel que s'ha pogut veure fins ara és fàcil intuir alguns canvis en l'impacte que deuriem tenir les inundacions a la societat gironina de la segona meitat de segle XIX i primera meitat del XX. Es per això que, tot seguit, i com s'ha realitzat en capítols anteriors, s'estudiarà quina ha estat l'evolució de l'ocupació humana a les àrees

⁵³. L'àrea inundada inclou la Devesa, Jaume I, els carrers Figuerola, Sant Francesc, Argenteria, Cort Reial, Ballesteries, Bell-lloc, Sant Feliu, Ciutadans, Ronda Ferran Puig, Bern, Canaders, Bernardes, Santa Clara, Calderers, de la Barca, Real de Fontbona, Berenguer Carnicer, Ramon Folch, passeig Canalejas, Portal de la Barca, i les places del Molí, del Mercadal, de la Independència i del Vi. (*El Pirineo*, 19 d'octubre de 1940).

⁵⁴. En la memòria publicada l'any 1942 per la Comisaría General de Regiones Inundadas es parla de 15 víctimes, mentre en notícia publicada a *El Pirineo* (19 d'octubre de 1940) se'n té constància de 6.

⁵⁵. A.H.M.G., XIII.4.5. *Aiguats*. Lligall núm.2 (1876-1884; 1932-1940; 1962-1963); I.1.1. *Manual d'Acords*, 1940, ff.24-28; *Manual d'Acords. Comissió Permanent*, 1938-39, 1939-42, f.197v i ss.

inundables de la capital gironina i, per fer-ho, es partirà de l'anàlisi dels diferents components de les inundacions segons el marc interpretatiu que en aquest treball es defensa.

7.4.1. L'evolució de l'ocupació humana a les àrees inundables.

A partir del primer terç del segle XIX la ciutat experimenta un salt urbanístic de característiques semblants al de la primera meitat del segle XIV, el que representa, a l'igual que llavors, l'avenç de l'ocupació humana cap als espais vulnerables a les avingudes dels quatre rius situats al pla de Girona.

En aquesta empenta constructora es poden distingir dues fases clarament diferenciades:

A. Primera fase (fins als anys de canvi de segle).

L'alliberament de sòl urbà amb les desamortitzacions, l'ocupació dels solars que encara restaven dins les muralles i la construcció en altura (s'aixequen un o més pisos sobre les construccions preexistents) permet resoldre els problemes sense ultrapassar el recinte murallat. El creixement més enllà de les muralles i el tren és limitat a actuacions puntuals en l'obertura i nova ordenació de carrers i places.

En relació a l'ocupació dels espais inundables, doncs, no es pot parlar d'un increment substancial sinó més aviat d'una reafirmació i intensificació d'aquells espais tradicionalment exposats a les avingudes, d'entre els quals cal destacar les següents actuacions:

. Reocupació del barri de Sant Pere. Després que el barri de Sant Pere resultés arrassat per l'aiguat del 18 i 19 de setembre de 1843 les autoritats locals opten ràpidament per la seva nova urbanització, en una mostra més de la continuïtat d'una mentalitat (basada en la reocupació dels espais inundables després de les avingudes) de la que ja en teníem força exemples en anys anteriors. Del projecte de nova urbanització

del barri només es va dur a terme la construcció d'habitatges i no altres mesures urbanístiques (com la cobertura del Galligans), que també constaven en el projecte inicial.

. Reocupació i intensificació dels espais alliberats pels convents. Al barri del Mercadal, un dels espais més amenaçats per les crescudes del Ter i l'Onyar, els espais alliberats pels convents durant la desamortització sofreixen canvis urbanístics importants: a) s'hi construeixen habitatges per donar allotjament a bona part dels immigrants que a la segona meitat de segle XIX arriben a la ciutat, b) donen peu a l'obertura de nous carrers i places (carrers Nou i de Santa Clara, places del Gra i de Sant Agustí, etc.), i c) acullen les primeres fàbriques que, aprofitant la presència de la sèquia Monar, s'hi instal·len ("Gròber", "La Gerundense", "Planas", etc.).

. El projecte de parc públic a la Devesa. Fins entrat el segle XIX les plantacions d'arbres de la Devesa s'havien fet bé per a defensa enfront de les avingudes del Ter, bé per obtenir fusta, però mai amb la concepció de parc públic. A partir d'aquest moment neix i en materialitza la idea de la Devesa com a parc públic (es realitzen successives plantacions d'arbres, s'obren carrers, jardins, etc.).

. La nova urbanització de la plaça de les Cols. La nova urbanització de la plaça de les Cols per convertir-la en Rambla té per particularitat que, a més de suposar l'enderrocament dels porxos del carrer d'Esparteros i la plantació d'arbres a la nova via, eleva el sòl de la plaça antiga, el que suposa, de retruc, l'elevació del pis de la ciutat respecte al llit del riu Onyar. En aquest cas, doncs, es tracta d'una modificació urbanística que comporta intrínscament una millor adequació de l'ocupació humana a un medi perillós.

B. Segona fase (dels anys de canvi de segle i fins el 1950).

La manca d'espai dins el recinte murallat obliga la ciutat a enderrocar les muralles i a estendre's cap al pla.

En relació a l'ocupació dels espais inundables significa un creixement semblant (encara que no tan espectacular) al del segle XIV, que s'inicia, també, amb l'aparició de ravals comercials extramurs en aquells terrenys que fins llavors eren camps i hortes.

Alguns dels nous espais vulnerables a les inundacions que s'ocupen són:

. **Espais immediats a la muralla del Mercadal.** L'arribada de les línies del ferrocarril i, més tard, dels carrilets, i l'aparició de noves carreteres, que conflueixen a les portes de la ciutat (carreteres de Barcelona, Santa Eugènia, Quart i Sant Feliu, Sant Gregori i les Planes, etc.) creen importants punts de bifurcació de vies de comunicació que esdevingueren aviat ravals comercials i residencials fora muralles. La plaça Marquès de Camps n'és el millor exemple.

. **Espais situats entre el nucli urbà i els termes municipals de Palau, Sant Daniel i Santa Eugènia.** Són les primeres urbanitzacions de segona residència a la perifèria del nucli urbà, resultat dels desitjos de la nova classe burgesa nascuda de la industrialització i l'augment del poder adquisitiu de les classes populars per cercar espais d'oci i lleure fora de la ciutat. En alguns casos són espais vulnerables a les avingudes (carrer del Carme, Font del Rei i la urbanització Escatllar, aquesta última situada entre el Güell, la sèquia Monar i la via del tren i la Devesa) però d'altres s'enlairen dalt la muntanya (les Pedreres, Montilivi, Palau Petit, etc.).

. **L'expansió fora muralles segons el projecte d'eixample de Campllong.** El projecte d'eixample dissenyat per Eugeni Campllong regula l'ocupació de dos espais tradicionalment afectats per les avingudes, sobretot del Ter i el Güell. Per una banda i com a més important, l'àrea de Figuerola (entre la ronda Ferran Puig i el Güell), i, per l'altra, l'àrea de la Mercè (entre la carretera Barcelona, el carrer de la Creu i la Rutlla).

Aquest creixement més o menys ordenat de la ciutat cap al pla de Girona es veu sobtadament trencat per la guerra civil. La postguerra serà una etapa marcada per la política de reconstrucció que, junt amb algunes iniciatives constructores a la Gran Via que facilitaran l'extensió de l'ocupació cap a l'eixample de la Mercè, prepararà els

importants canvis urbanístics que afectaran especialment alguns dels espais més vulnerables a les inundacions que fins llavors encara s'havien respectat.

7.4.2. Els components del risc d'inundació.

A continuació, doncs, intentarem esbrinar fins a quin punt els vells condicionants que caracteritzaven l'anterior model de ciutat continuen perdurant en aquest nou context històric o si, pel contrari, els canvis i transformacions a què es veuen sotmesos intervenen en l'increment o disminució de la vulnerabilitat a les inundacions i en les formes que té la societat gironina per fer-hi front.

7.4.3.1. Les activitats productives.

En aquests anys la situació econòmica de Girona es pot sintetitzar en dos trets generals: la diversitat dels sectors econòmics i la lentitud en les transformacions econòmiques. Girona es consolida, doncs, com a ciutat comercial i burocràtica, poc oberta a les iniciatives de caire industrial. Uns sectors econòmics que vertebraran el seu territori i explicaran en bona part les respostes dels seus habitants a l'ocupació i gestió de les àrees inundables de la ciutat.

La persistència d'una agricultura arcaitzant.

Fins ben entrat el nostre segle el pla de Girona continua mantenint el seu caràcter marcadament agrícola. A l'igual que va passar amb molts altres sectors, l'agricultura no va entrar, però, dins els circuits del capitalisme sinó que perduraren les tècniques, els conreus i el hàbits de l'agricultura arcaitzant i de subsistència. Així, continuen predominant les terres de secà (cereals) mentre les hortes de regadiu ocupen els terrenys més propers als cursos d'aigua (i, per tant, més fèrtils i productius), especialment els situats entre la sèquia Monar, el Ter i el Güell, o a prop del Galligans. Però també són precisament aquestes hortes les més perjudicades pels desbordaments d'aquests rius, fet del que en tenim constància, per exemple, durant les inundacions dels anys 1919 i 1932.

Però l'expansió de la ciutat cap al pla a mesura que avança el present segle suposa la pèrdua de superfície agrícola en benefici de les indústries, els habitatges, les vies de comunicació o altres edificacions i infraestructures. El cas del barri del Mercadal en seria un bon exemple. Antics camps i hortes esdevenen lentament però progressiva, terrenys edificats o ocupats per altres activitats humanes tan o més vulnerables a les avingudes que l'agricultura.

Una escassa industrialització.

La reduïda industrialització de Girona ocupa dos espais preferencials. Per una banda i com a més important, part dels terrenys alliberats per la desamortització a la zona del Mercadal on es beneficia, alhora, de l'energia que li dona la sèquia Monar. Per l'altra, el marge dret del Ter, a l'altura de Pedret. Es a dir, els mateixos indrets on s'havien localitzat fins llavors els molins de la ciutat.

TAULA 7.2. Indústries usuàries de la sèquia Monar, a Girona.

1887	dècada 1920	1935
La Gerundense	J.M. Pérez Xifra	J.M. Pérez Xifra
	Ajuntament (Central elèctrica)	Ajuntament (Central elèctrica)
	Gròber	Gròber
	Saliati i Sala (La Gerundense)	Sala y Bertran (La Gerundense)
	Societat Llenes i Cia	Aguas Potables Gerona
	La Aurora	

NOTA: Sembla ésser que el 1887 hi havia més usuaris, però no consten en la font consultada per NADAL (1982).

FONT: NADAL (1982), p.127 i SANTALO (1923), pp.94 i 95.

Aquestes fàbriques se situaren, doncs, en espais vulnerables a les avingudes extraordinàries dels rius. Moltes vegades, més que la indústria pròpiament dita, en resultaven afectades aquelles obres d'infraestructura indispensables per al seu funcionament (les preses que derivaven aigua del Ter, l'Onyar i el Güell, els canals i la pròpia sèquia Monar). I quan l'aigua arribava a inundar els edificis, inutilitzat

matèries primeres i maquinària, es feia necessari aturar tota l'activitat, amb els conseqüents perjudicis econòmics i socials afegits que això comportava.⁵⁶

Al marge de l'exposició d'aquestes indústries i les seves infraestructures a les avingudes dels quatre rius gironins, cal tenir present que sovint s'acusa les preses que deriven l'aigua necessària per al seu funcionament d'ésser les causants de determinats episodis d'inundació. Anteriorment ja s'ha parlat de la polèmica presa de La Manola, a Pedret, que deriva l'aigua cap a la fàbrica de La Aurora, a la qual s'acusa d'ésser la culpable de les inundacions a la part baixa de la ciutat degut a la seva excessiva altura i al mal funcionament del sistema de comportes⁵⁷. Posteriorment s'hi afegeix la presa al Ter de la fàbrica de paper de Sarrià de Ter (1891) com a causant de la inundació del barri de Pedret⁵⁸ i, també, la presa al Güell de la fàbrica La Gerundense (1887) que, per la seva poca capacitat, inunda de forma freqüent les terres llandants.

La continuïtat i la consolidació del comerç.

L'adveniment de la capitalitat provincial el 1833 incentiva la tradicional activitat comercial a Girona. Petits i mitjans comerços, juntament amb mercats i fires setmanals, atrauen insistentment cap a la ciutat gent de les seves rodalies.

Pel seu caràcter temporal, les fires i mercats a l'aire lliure no es presenten com un dels sectors comercials més vulnerables, malgrat celebrar-se en espais tradicionalment exposats a les avingudes (places de les Cols, de les Castanyes, de l'Oli, de Sant Agustí, del Gra, de Sant Francesc, i, fins i tot, en el mateix llit del riu Onyar). Només es veuen afectats de forma indirecta, quan s'ha de suspendre el mercat a causa de les inundacions (com així succeeix, en diverses ocasions, per les fires de Sant Narcís o altres fires i mercats que tenen lloc els mesos de tardor) (Portella i Alberch, 1976,

⁵⁶. L'any 1862, en un interrogatori sobre l'estat de les fàbriques a la ciutat, "La Gerundense" contestava que "la escasez de agua unas veces, y otras veces las inundaciones le causan paralizaciones que pueden calcularse a dos meses por año". (citat per Clara, 1982, p.223).

⁵⁷. A.H.M.G., XIII.4.1. *Ponts, passarel·les i palanques*, Lligall núm.9.

⁵⁸. A.H.M.G., XIII.4.1. *Ponts, passarel·les i palanques*, Lligall núm.12.

Com a nota anecdòtica, és de destacar que l'increment del comerç il·lícit (és a dir, el contraband de productes provinents de l'estranger), després de la guerra de la Independència i durant tots els anys que dura la penúria econòmica⁵⁹, incrementa la vulnerabilitat a les inundacions d'aquests habitatges propers al llit de l'Onyar. En aquest cas, degut a que els habitants de les cases que donen a l'Onyar construeixen finestres a poca altura, a fi d'arribar fàcilment al riu amb escales de mà i amb la finalitat de facilitar el contraband. L'any 1855 l'Ajuntament ordena tapiar totes les finestres i posar-hi reixes.⁶⁰

Aquesta vulnerabilitat atenuada pel caràcter temporal de les fires i mercats, que perdura fins el primer terç del present segle, podria haver canviat radicalment si, amb la idea d'unificar alguns d'aquests mercats, s'arriba a dur a terme el projecte de construcció d'un mercat permanent damunt el llit de l'Onyar⁶¹. El projecte, obra de l'arquitecte Joaquim Maggioni (1929), pretenia construir un mercat cobert en un edifici que hauria de fer-se després de cobrir part de l'Onyar, en la part que actualment ocupa la plaça Catalunya.

Aquest projecte reconeixia un cabal màxim instantani de 80 m³/seg per a les avingudes extraordinàries de l'Onyar, molt per sota del que realment calia esperar. De poc van servir inicialment les crítiques que aparegueren a les planes d'alguns diaris locals⁶² ni les nombroses al·legacions que es presentaren (d'entre les quals destaquen la de prestigiosos gironins de l'època, com Rafael Masó, Joaquim Pla, Miquel Santaló, Marquès de la Torre, etc.), en què s'adduïa a qüestions higièniques, econòmiques, estètiques i, també, de perill enfront de les avingudes, ja que l'Ajuntament decideix tirar

⁵⁹. Antonio Simón (1985, p.148) creu que el retard de la industrialització a Girona va tenir a veure amb la puixança del contraband.

⁶⁰. A.H.M.G., XIII.4.1. *Ponts, passarel·les i palanques*, Lligall núm.12.

⁶¹. A.H.M.G., XIII.5.1. Obres. Lligall núm.12 (1910-1940. Projecte plaça mercat. Projecte mercat d'abastaments sobre el riu Onyar. Mercat d'abastaments).

⁶². *El Sol*, 11 d'agost de 1927; *El Autonomista*, 21 de desembre de 1932; Félix (1927).

endavant el projecte, amb l'aprovació prèvia de la División Hidráulica del Pirineo Oriental (veure apèndixs 10 i 11).

Sortosament, però, el Ministeri de la Governació va oposar-se a les obres quan aquestes ja eren començades. L'any 1931, el recentment estrenat Ajuntament republicà posa un plet contenciós-administratiu contra els regidors de l'Ajuntament anterior, però que no prospera. Després de la guerra civil es decideix no optar per aquest projecte sinó per un altre que se situa a l'espai que va deixar lliure l'antic baluard de Sant Francesc. Curiosament, els pilars que s'havien començat a construir al llit de l'Onyar, seran aprofitats per la construcció, a la dècada de 1960, de la plataforma de la plaça de Catalunya.

Altrament, el comerç estable (les botigues ubicades a les plantes baixes del centre de la ciutat) continuen essent l'activitat comercial més vulnerable a les avingudes. La distribució tradicional continua consistint en situar a la planta baixa la botiga i als altres pisos els habitatges, per bé que són molts els comerços que incorporen soterranis com a magatzems.

Les vies de comunicació.

Els importants canvis que tenen lloc en aquesta etapa en el traçat i estructuració de la xarxa de comunicacions que creuen la ciutat incideixen notablement en la modificació de la vulnerabilitat a les avingudes d'unes infraestructures viàries, fins llavors deficitàries, però que adquireixen cada vegada més importància dins l'entramat urbà de Girona. Ara, camins i carreteres conflueixen a les portes de la ciutat; la línia del ferrocarril i, més tard, els carrilets, arriben a Girona; es construeixen ponts i es derrueixen les antigues portes d'entrada de les muralles.

La consolidació d'un entramat viari que vertebra cada vegada més el territori incideix de manera diferent en l'exposició a les avingudes. Per una banda, fa augmentar la vulnerabilitat de les vies d'entrada i sortida de la ciutat i, el més important, la de totes aquelles activitats que en depenen. Les inundacions no afectaran a partir d'aquest

moment només uns quants ponts i el camí de França, sinó les vies del ferrocarril i dels carrilets, i els nombrosos ponts i carreteres que es construeixen, fet que implica, en conjunt, necessàries i costoses obres de manteniment i reparació després de cada avinguda⁶³. (Alberch i altres, 1982, pp.51-119).

I per altra banda, i conjuntament amb la remodelació general del sòl, la intensificació en l'entramat de vies de comunicació provoca canvis en la tipologia del risc d'avingudes. Ponts, carreteres i vies de ferrocarril esdeven a voltes un obstacle per a la lliure circulació de les aigües en les èpoques de crescudes, conduint-les cap a indrets que tradicionalment no s'havien inundat. Entre els nombrosos exemples existents cal destacar-ne tres. El primer, el cas de la via del tren, que a la inundació de 1919 actua com a mur de contenció per a les aigües desbordades del Ter i el Güell. El segon, el pont Major que, durant la mateixa avinguda, queda taponat pels objectes de tota mena que arrossegueu les aigües, amenaçant amb inundar el barri del Pont Major. I el tercer, la modificació d'alguns trams del curs del Güell, bé per la construcció de la carretera de Girona a Anglès a la dècada de 1860, bé per a la construcció del terraplè del ferrocarril, que té l'inconvenient que, durant les avingudes, el riu recupera l'antic llit.

Els serveis públics i les activitats administratives i financeres.

L'extensió a partir de la segona meitat del segle XIX dels serveis públics tals com el subministrament de gas, aigua, electricitat, clavagueram, etc. (fins llavors només existien de forma molt rudimentària) afegeix nous elements al llistat de sectors i infraestructures vulnerables a les avingudes. A partir d'ara no es fa estrany, doncs, que al cantó dels tradicionals llistats d'informació de danys als conreus, els habitatges i els comerços, apareixin els danys causats a aquests tipus de serveis.

En aquest apartat ens limitarem a citar dos exemples prou significatius. El primer d'ells fa referència al subministrament elèctric, en concret a la instal·lació d'una de les centrals elèctriques d'enllumenat públic a Pedret, en un espai que resultava

⁶³. A.H.M.G., XIII.4.1. *Ponts, passarel·les i palanques*, Lligalls núm.12 i 13.

periòdicament inundat per les avingudes de l'Onyar i el Ter. Tant és així que aviat els nombrosos danys que les avingudes representen per a la xarxa d'enllumenat públic de la ciutat obligaren l'Ajuntament de Girona a projectar la defensa de la central elèctrica mitjançant la construcció d'un seguit d'espigons i un mur de contenció al seu marge dret.⁶⁴

El segon exemple fa referència a la construcció de clavagueres destinades a aigües urbanes residuals i aigües de pluja. Va suposar, en general, una millora en el procés d'evacuació de les aigües pluvials, pel que s'evitava el seu estancament i els problemes conseqüents d'insalubritat urbana que comportava. Aquest fou el cas, per exemple, del barri de Sant Pere. Però sovint la seva mala conservació o incapacitat per engolir el volum d'aigua que havien de suportar suposaven un perill potencial afegit en els moments de precipitacions intenses o desbordament dels rius.

Per altra banda, la capitalitat administrativa de Girona (des del 1833 de forma oficial, però ja anteriorment en ésser cap de corregiment) també va generar un important creixement del sector administratiu i financer de la ciutat.

Aquestes activitats burocràtiques i financeres es van afincar, des d'un primer moment i tal i com havia passat al segle XIV amb el naixent comerç, en la part més baixa de la ciutat i, per tant, més vulnerable a les avingudes. Aquí també citarem dos exemples representatius del que això significà. L'exemple més clar ja venia essent d'ençà molts anys l'edifici de l'Ajuntament, a la plaça del Vi, que veurà com les aigües desbordades de l'Onyar inunden periòdicament les seves sales i causen nombrosos danys materials. I un altre exemple, aquest molt més recent, n'és l'edifici de Correus, inaugurat oficialment l'any 1922, que ocupa un espai exposat a les avingudes periòdiques del Ter i l'Onyar.⁶⁵

⁶⁴. A.H.M.G., XVI.1. *Fons Giral i Casadesús*. Lligall núm.18 ("Proyecto de defensa de la Dehesa, Central Eléctrica y casas de Pedret").

⁶⁵. Durant la inundació de l'any 1919, i després de resultar afectat l'edifici de Correus, es comenta "el error de haber dispuesto sótanos en un nuevo edificio levantado en aquel lugar afecto al peligro de las inundaciones". (*Diario de Gerona*, 9 d'octubre de 1919)

A més dels nombrosos danys materials que les inundacions causen a aquestes entitats financeres i burocràtiques cal parlar de les pèrdues indirectes derivades tant de la desocupació dels treballadors durant els dies-setmanes que duren els treballs de retorn a la normalitat com dels endarreriments en la producció, sempre de difícil valoració, però molt importants en relació al funcionament quotidià de la ciutat i els seus habitants.

El turisme.

A les primeres dècades del present segle, i a l'igual que succeeix en altres ciutats catalanes, apareixen els primers intents de promoció turística de la ciutat de Girona. Però el turisme no va ésser una activitat econòmica que acabés d'arrelar a Girona i d'aquí la seva poca incidència en la configuració espacial de la ciutat ni, en conseqüència, en un possible canvi de les dimensions tradicionals de la vulnerabilitat a les inundacions.

Però segurament això no hagués estat així si hagués prosperat algun dels projectes de caire turístic que apareixen en aquests anys. Aquest és el cas del projecte de construcció d'un parador turístic que, l'any 1951, pensa ubicar-se a la riba dreta del Ter al seu pas pel municipi de Girona.⁶⁶ La seva situació exacta era uns 160m del reducte de Bournonville, al costat de la carretera Nacional II i darrera el pont de la Barca, el que deixa entendre l'elevada exposició al risc d'avingudes del Ter. Per tal de protegir l'edificació i instal·lacions d'aquest parador turístic de les avingudes del riu es preveia la construcció d'un mur de contenció i l'elevació del terreny "hasta un nivel que sobrepase la altura máxima alcanzada por las aguas en las inundaciones últimas". Les característiques projectades per a l'edifici (planta baixa i pis) no contemplaven, tampoc, cap tipus de modificació pensada com a mesura per fer front a les avingudes. El projecte (com tants altres en aquells anys) no va arribar a dur-se a terme.

⁶⁶. A.H.M.G., XVI.1. *Fons Giralt i Casadesús*. Lligall núm.18.

7.4.3.2. Les classes socials.

Les diferències entre la part alta de la ciutat i la part baixa es pot dir que s'accentuen en aquesta època, tal i com ho descriu magníficament Julián de Chía, a finals del segle passat, a la introducció del seu llibre *Inundaciones en Gerona*:

"(...) Semejante situación, á parte de otras subdivisiones de que iremos hablando, divide por más de un concepto á Gerona, en ciudad alta y en ciudad baja. En la una se halla la poblacion antigua; en la otra, la poblacion moderna. La de arriba, grave, silenciosa, ensimismada, mas si cabe que en siglos anteriores, parece que vive esclusivamente de sus recuerdos, que vive tan solo para el retiro, para la contemplacion. La de abajo, alegre, bulliciosa y expansiva, lleva en sí todos los gérmenes del movimiento y de la actividad de la vida: en ella estan el consistorio, las plazas, el teatro, los cafés, las tiendas; el comercio todo, todas las artes, todas las industrias.(...)" (p.II).

Les inundacions continuen, en aquests anys, essent un greu obstacle per al normal funcionament d'aquesta part de la ciutat. El nombre de víctimes (si exceptuem els més de 100 morts que va ocasionar l'aiguat de l'any 1843) continua tenint el caràcter d'accident, però els danys materials són cada vegada més importants des del moment en què la població i les activitats ciutadanes es concentren creixentment en aquesta àrea inundable.

Pel que respecte a l'estructura social, sembla que després de la desamortització i al llarg de tota la segona meitat del segle XIX es viu una etapa d'estancament, on el feble creixement demogràfic de la ciutat està en consonància amb el canvi lent de les seves estructures socials (Nadal, 1976). Girona continua essent una ciutat de funcionaris, sacerdots, propietaris, petits i mitjans comerciants, i amb una massa obrera reduïda. La distribució territorial d'aquesta població és molt semblant a la del període anterior: un barri comercial al centre de la ciutat on s'hi localitzen les famílies més acomodades (funcionaris, propietaris, comerciants, etc.) i uns barris artesanals i industrials, els del Mercadal, Pedret, Sant Pere i Pont Major, on hi predominen, sobretot, els treballadors i assalariats. Altrament, els immigrants que arriben a la ciutat es distribueixen de la mateixa manera que ho havien fet sempre: els propietaris rurals al centre de la ciutat i els treballadors excedents del camp als barris extrems.

TAULA 7.3. La població activa de Girona (1860).

BURGESIA:	
Comerciants	245
Fabricants	17
Industrials	131
Propietaris	615
Total	1.008 (17,57%)
PROFESSIONS LLIBERALS I EMPLEATS:	
Advocats	36
Agrònoms i agrimensors	6
Apotecaris	14
Arquitectes i mestres d'obra	10
Artistes	55
Empleats	209
Metges	16
Notaris, procuradors i escrivans	21
Professors i mestres	69
Veterinaris	8
Total	444 (7,73%)
ASSALARIATS I TREBALLADORS INDEPENDENTS:	
Arrendataris	83
Artesans	1.978
Carboners	5
Jornalers del camp	474
Jornalers de les fàbriques	484
Miners	2
Servei domèstic	1.018
Total	4.044 (70,47%)
D'ALTRES O NO CLASSIFICATS:	
Dependents, escrivents, planxadores, còmics, rentadores, etc.	243 (4,23%)

FONT: CLARA (1982a), p.220.

Una vegada més, doncs, en aquesta segona meitat de segle XIX continua sense existir una diferenciació social clara enfront de les avingudes en el moment d'ocupar les àrees de risc. A excepció dels que viuen a la part més enlairada de la ciutat, les classes socials més dispars es reparteixen per tota l'àrea més susceptible a ésser inundada per les avingudes dels rius.

Les diferències socials, però, continuen trobant-se en les mesures de defensa adoptades pels diferents grups socials gironins i així, els habitants del centre de la ciutat continuen adaptant-se millor a les avingudes que no els situats als barris més perifèrics. Els primers, per la particular estructura topogràfica de les seves cases, pel bon desenvolupament i implantació de mesures d'evacuació i alerta de la població però, sobretot, per la major capacitat econòmica d'absorvir les pèrdues i retornar a la normalitat després de cada avinguda. Tot al contrari del que passa als barris perifèrics. En aquest cas, el barri de Sant Pere es presenta com l'exemple més clar d'elevada vulnerabilitat social al risc. Després de la catastròfica inundació de 1843, que va arrassar completament el barri, els edificis que es tornen a construir seran ocupats novament per les classes més humils. Però, a més, amb l'aggravant que els poders locals deixen de fer mesures urbanístiques destinades a fer front al perill d'avingudes del Galligans (bòveda de cobertura del Galligans, per exemple) les quals, conjuntament amb els problemes d'estancament d'aigües residuals i d'invasió i estrenyiment del llit del riu (runes, plantacions d'arbres, deixalles, etc.) i la manca de poder econòmic i polític per exigir mesures de neteja del llit del Galligans i de defensa enfront de les avingudes⁶⁷, converteixen, una vegada més, els seus habitants en un dels grups socials gironins més vulnerables a les avingudes dels rius.

Amb aquesta estructura social arribem a les portes del segle XX. L'inmobilisme que caracteritza l'estructura social gironina fins ben entrat aquest segle porta a pensar que poques diferències deuen existir, pel que fa als aspectes relacionats amb una possible diferenciació social en relació al risc d'inundació, respecte la segona meitat del segle XIX. A la dècada de 1930 les classes altes (grans propietaris, industrials i

⁶⁷. A.H.M.G., XIII.4.1. *Ponts, passarel·les i palanques*, Lligall núm.12.

financers) representen el 10% de la població activa, les classes mitjanes (professionals lliberals, petits fabricants i artesans, comerciants, intel·lectuals i artistes) el 28,4% del total, les classes baixes el 53,8% del total, els militars el 5,4% i els religiosos el 2,3% del total (Cornellà, 1975). Caldrà esperar la segona meitat de segle perquè amb l'evolució econòmica i política, l'expansió industrial, l'annexió de pobles circumdants però, sobretot, l'arribada d'una nova onada d'immigrants, es produeixin canvis realment significatius en l'estructura social de Girona.

7.4.3.3. L'organització política i institucional.

Un important canvi té lloc en aquests període en els factors jurídics, organitzatius i legislatius determinants de l'ús i gestió de les aigües i els cursos fluvials i que, en síntesi, es poden resumir de la següent manera: a) l'increment de la competència administrativa en l'ús i gestió de les aigües i els cursos fluvials, b) el fracàs de la conca fluvial com a unitat de gestió de l'ordenació fluvial, i c) el pas de les disposicions particulars i cojuturals a una legislació general, la Llei d'Aigües de 1879.

L'increment de la competència administrativa sobre les aigües i els cursos fluvials.

Fins el 1840, pocs eren els instruments jurídics amb què comptava l'Estat per gestionar les aigües. Pel que fa a les inundacions, per exemple, s'ha constatat com els Caps Polítics tenien vagues (i s'ha vist que també conflictives) competències per cuidar la vigilància de les disposicions relatives a la conservació i policia de les obres hidràuliques, per bé que l'any 1835 es donés la competència genèrica de policia dels rius als Corregidors i alcaldes dels municipis.

Un gir té lloc a partir de 1845 des del moment que assistim al desenvolupament de les competències administratives sobre les aigües i els cursos fluvials. Per una banda, perquè apareix per primera vegada una regulació homogènia de les obres públiques. Per altra banda, perquè es crea una estricta jurisdicció contencioso-administrativa per resoldre els litigis sorgits amb ocasió dels actes de l'Administració Pública relatius a les aigües. Així, per exemple, la Llei de 8 d'abril de 1845 consolida el concepte de policia

rural com a fonament jurídic de l'acció de l'alcalde dins el seu terme municipal. I, per últim, perquè cal l'autorització prèvia de l'Estat per efectuar qualsevol aprofitament de les aigües o obra als rius, fet que es fonamenta en la declaració progressiva de totes les aigües corrents com a béns de domini públic. Aquesta regulació adquireix caràcter de llei el 3 d'agost de 1866. Malauradament, però, aquesta Llei d'Aigües de 1866 topa amb moltes dificultats d'aplicació, derivades en part de l'abstracció i generalitat dels seus preceptes. Caldrà esperar, doncs, la redacció d'un Reglament per a l'execució d'aquesta llei per formular una nova llei d'aigües, la Llei d'Aigües de 1879, la qual s'analitzarà individualment més endavant.

En definitiva, doncs, a partir de l'any 1840 un dels trets essencials que marcarà la gestió dels rius i les inundacions serà aquest creixent afany de l'Estat per incrementar les seves competències en aquesta matèria.

L'ordenació fluvial de la conca del Ter o el fracàs d'una nova dimensió espacial en la gestió de les inundacions.

A partir de la segona meitat del segle XIX i fins avui dia els discursos sobre l'ordenació fluvial i la gestió de les inundacions a Girona es caracteritzen per girar entorn una nova dimensió espacial, la conca fluvial. Es l'intent de passar de l'ordenació puntual que es venia emprant fins aquest moment (protegir la ciutat de Girona) a una ordenació a nivell de conca fluvial (protegir la muntanya i la plana). Alguns antecedents sense èxit ja s'havien donat al llarg del segle XVIII i principis del XIX. El primer, quan la ciutat de Girona requereix insistentment la col.laboració dels pobles limítrofs (Salt, Santa Eugènia, Bescanó, etc.) en la defensa enfront de les avingudes. I el segon quan el naixement de la Diputació de Girona l'any 1812 signifiqui l'aparició d'un nou òrgan encarregat de promoure els interessos provincials i supervisar directament els Ajuntaments del seu territori. El 6 de juny de 1821 la Diputació manarà formar una junta de 23 pobles interessats en l'arranjament dels rius Ter i Daró, sota la presidència

de l'alcalde de Girona⁶⁸, però que també va resultar ésser un fracàs. Així doncs, les mateixes dificultats que ja llavors havien impedit avançar cap a una ordenació a nivell de conca (la manca de finançament econòmic i d'entesa i conscienciació dels diferents Ajuntaments i de la pròpia administració central) es repeteixen en aquest període (veure apèndix 9).

A continuació s'exposaran dos dels intents d'organització i col.laboració a nivell provincial o de conca que se succeeixen en aquests anys: una Comissió d'estudi dels mitjans de defensa dels rius, creada pel Governador de la província l'any 1853, i la Mancomunitat de Municipis del Ter, creada l'any 1920.

- **Comissió d'estudi dels mitjans de defensa dels rius (1853).** L'any 1853, i davant les contínues queixes i peticions que els municipis gironins adrecen al Governador provincial en demanda de solucions definitives al problema de les inundacions de les comarques gironines, el Governador decideix crear una comissió (integrada per un diputat a Corts, tres diputats provincials, un vocal de la Junta d'Agricultura i l'enginyer civil de la província), encarregada d'inspeccionar l'estat dels rius i les seves ribes, i proposar al Governador els mitjans per fer front a les avingudes (*Boletín Oficial de la Provincia de Gerona*, núm.88, 24 de juliol de 1853). A imatge del que es realitzava a França i altres països des de principis del segle XIX, la Comissió reforça el principi que són els propietaris llandants al curs dels rius no navegables als qui pertany la tasca de protegir-se i, així, afavoreix la creació d'associacions sindicals de defensa. En altres paraules, es tractava d'estructurar una gestió de les inundacions descentralitzada però dins un control administratiu el suficientment flexible per ésser admès sense problemes. Pel cas de la conca del Ter es creen tres sindicats, cadacun compost per quatre propietaris de terrenys llandants al llit del riu (dos de la riba dreta i dos de la riba esquerra) i representats per un president, i es procedeix a fixar els seus perímetres de defensa: a) de La Cellera de Ter a la presa de Bescanó, b) de la presa de Bescanó fins al Pont Major, c) del Congost fins a Colomers, i d) de Colomers fins a la

⁶⁸. A.H.M.G., XIII.4.1., *Ponts, passarel·les i palanques*, Lligall núm.10.

seva desembocadura al mar⁶⁹. A la pràctica, aquesta Comissió es va limitar a inspeccionar l'estat dels rius i a informar-ne al Governador, el qual s'encarregava, alhora, de transmetre als diferents alcaldes afectats allò que la Comissió li suggeria. Al marge d'això, ni la Comissió ni els respectius sindicats de defensa no dugueren a terme cap pla de defensa global de la conca del Ter.

- **La Mancomunitat de Municipis del Ter (1920).** Amparant-se en la Llei d'Aigües del 1879 i la Llei d'Obres hidràuliques de 7 de juliol del 1911, es crea la Mancomunitat de Municipis del Ter, integrada pels municipis de Salt, Bordils, Sant Gregori, La Cellera de Ter, Bescanó, Verges, Jafre, Foixà, Santa Eugènia de Ter, Girona, Serra de Daró, Colomers, Cervià de Ter i Torroella de Montgrí (i segurament algun altre que se li afegí amb posterioritat) i diferents empreses afectades per les inundacions del Ter (indústries "Burés", "Berenguer", "Bonmatí" i "Gròber", i "Compañia de Ferrocarril Olot-Gerona"), amb l'objectiu d'elaborar un projecte de canalització i acondicionament del Ter⁷⁰. Aquest projecte hauria d'ésser finançat en un 25% del total de les despeses pels ajuntaments demandants i, la resta, per l'Estat. Finalment, el projecte no prospera, malgrat que durant els anys que segueixen a la seva creació, diferents propietaris de terrenys situats a les ribes del Ter al seu pas per Girona, Salt i Santa Eugènia demanen al Governador el seu recolzament per tirar endavant les obres de defensa al Ter, segons el projecte elaborat per la Mancomunitat de Municipis del Ter⁷¹.

La persistència de l'escala local en la gestió de les inundacions. Conflictes i enfrontaments.

Hem vist com la conca hidrogràfica, malgrat esdevenir una referència implícita en els projectes de defensa de les crescudes del Ter, no serà mai una dimensió realment presa en compte dins la pràctica de l'ordenació fluvial. La protecció d'indrets d'interès,

⁶⁹. *La Granja*, 8, 1853, pp.136-144.

⁷⁰. A.H.M.G., XIII.4.1. *Ponts, passarel·les i palanques*, Lligall núm.12.

⁷¹. A.H.M.G., XIII.4.1. *Ponts, passarel·les i palanques*, Lligall núm.12.

com ara les ciutats, continua essent prioritària.

Però també és cert que sembla aparèixer una certa conscienciació entorn la necessitat de la complementarietat entre els diferents nivells (directes i indirectes, a escala local i de conca), en la gestió dels rius i de les avingudes. Tanmateix, continua existint el mateix hàndicap que en períodes anteriors: la rivalitat entre els diferents grups de poder, especialment entre l'Ajuntament com a màxim representant del poder local i el Governador com a representant del poder de l'Estat a la província, però també els freqüents conflictes i enfrontaments entre el govern local i els propietaris de terrenys llindants als rius, en el moment en què aquests creuen veure's perjudicats.

A continuació es presentaran alguns dels casos més significatius d'aquests tipus de conflictes i enfrontaments que sorgeixen entre els diferents grups de poder a la ciutat.

- **Gestió local versus gestió estatal.** D'ençà l'any 1743 el poder local de la ciutat havia vist minvar substancialment les seves atribucions en matèria de gestió de les inundacions al prohibir-se-li construir, sense permís previ del Governador, cap tipus d'obra de defensa als rius. A la pràctica va significar que l'Ajuntament havia d'assumir directament les tasques i el cost de construcció o reconstrucció de les obres de defensa, mentre el Governador provincial assumia la tasca d'autoritzar o sancionar propostes i de proposar-ne de noves, però sense córrer, en principi, a càrrec de les despeses. L'any 1868, per exemple, en una ocasió en què l'Ajuntament no va demanar permís per reconstruir uns murs del Ter situats davant de La Barca, el Governador i la Reina n'ordenen la seva demolició, malgrat les súpliques de l'Ajuntament per abolir aquesta ordre.

La Comissió creada pel Governador provincial l'any 1853 per tal d'inspeccionar l'estat dels rius i proposar al Governador els mitjans per fer front a les avingudes va servir, una vegada més, per ordenar l'Ajuntament que realitzi les actuacions que el Governador considera necessàries, però no per dur a terme solucions globals i realment efectives.

I és que en la majoria de casos, per damunt del bé comú, imperen els interessos particulars de cada un d'aquests organismes. Per exemple, l'abril del 1862, el Governador aboleix l'ordre que prohibia extreure sorres de l'Onyar des de l'arenys i fins al carrer de la Rutlla, a fi que es pogués obtenir la quantitat de sorra necessària per a la construcció de la línia de ferrocarril, mentre l'Ajuntament en demana la seva vigència, al·legant dues raons: a) les sorres remogudes serien arrossegades cap a la ciutat, en perjudici dels fonaments dels edificis afectats per les recents avingudes, i b) no hi hauria sorra per barrejar amb la calç. El Governador contesta l'Ajuntament dient que s'està extralimitant en les seves funcions i no pot demanar aturar les extraccions en raó a la poca importància que tenien i al perillós augment que els dipòsits de sorres existents suposaven davant futures avingudes. Al marge de la veracitat dels arguments esgrimits per cada un d'ells, queda clar com els interessos particulars s'imposen per damunt de les solucions objectives.

- **Gestió local versus interessos particulars.** Un altre dels cavalls de batalla de l'Ajuntament gironí van ésser els freqüents conflictes que la gestió de les inundacions succità amb els mateixos habitants de la ciutat. En aquests cas s'exposaran dos dels conflictes que a la segona meitat de segle XIX agafen més rellevància: la polèmica entorn de la presa de La Manola com a causant de les inundacions de la part baixa de la ciutat, i els freqüents enfrontaments de l'Ajuntament amb el propietari Bru de Domeny i els seus successors amb motiu de l'execució d'obres de defensa al llit del Ter al seu pas per la ciutat.

- *La presa de La Manola, causant de les inundacions a Girona.* Particularment després de les inundacions dels anys 1840, 1843 i, sobretot, 1861, s'intensifiquen les queixes dels veïns de la plaça de les Cols, Argenteria, Ballesteries i el barri de Sant Pere, entre altres, pel que ells consideren un ús inadequat de les comportes de la presa de La Manola per part dels fabricants de La Aurona, a Pedret⁷². Fins al punt que les queixes arriben a materialitzar-se en una carta amb unes 500 signatures adreçada a l'Ajuntament de Girona, en la qual es demana que el control de

⁷². A.H.M.G., XIII.4.1. *Ponts, passarel·les i palanques*, Lligall núm.9.

les aigües retorni al municipi. L'Ajuntament estudia diferents solucions, com rebaixar l'altura de la presa, la instal·lació d'un sistema d'obertura de les comportes més ràpid, etc., però el 5 de setembre de l'any 1862 el Governador ordena enderrocar la presa de La Manola, ordre que finalment no es va dur a terme arrel de l'aparició d'algunes campanyes que desestimen que la presa sigui la causant de les avingudes (veure apèndix 8)

- Els conflictes amb el propietari Bru de Domeny i els seus successors.

També en aquests anys perduren els conflictes entre Bru de Domeny, propietari de terres llindants al Ter, i l'Ajuntament, arrel d'haver-se realitzat l'obertura d'un nou llit del Ter en terrenys de la seva propietat. Finalment, ambdues parts acorden el 29 d'abril de 1850 signar un contracte, que serà posteriorment aprovat pel Governador, on es fixen els límits entre les terres de Bru de Domeny, el comú de la ciutat i l'Estat⁷³ (veure mapa 7.5.). L'Ajuntament, però, estableix un seguit de condicions al seu favor: a) facultat per poder realitzar les obres necessàries en terrenys de Bru de Domeny fins a una amplada màxima de 14 vares per a defensa de la ciutat de les avingudes del Ter, sense haver de pagar cap tipus d'indemnització a canvi, b) possibilitat de fer passar l'aigua destinada al reg de les seves finques pels terrenys de Bru, i aquest tindrà el dret d'utilitzar aquesta aigua els diumenges i dilluns en compensació als terrenys cedits a l'Ajuntament, i, c) les plantacions que l'Ajuntament realitzi en terreny de Bru de Domeny podran tal·lar-se, amb el permís previ dels pèrits, a benefici de Bru de Domeny, sempre i quan aquest procedís seguidament a la seva replantació en les condicions que senyalés l'Ajuntament.

Però no s'acabaran aquí els problemes, ja que després de les inundacions de l'any 1898, Leon Camilo Bru (nét de Joaquim Bru de Domeny) demana al Governador que es suspenguin i destrueixin les obres d'un mur de defensa que l'Ajuntament estava realitzant en terrenys de la seva propietat. El Governador, després de consultar l'Ajuntament, acorda desestimar el recurs presentat pel nét de Joaquim Bru de Domeny

⁷³. A.H.M.G., I.1.1. *Manual d'Acords*, 1845, f.7.

MAPA 7.5. MAPA QUE FIXA ELS LIMITS ENTRE LES PROPIETATS DE BRU DE DOMENY I L'AJUNTAMENT (1857).

Títol original: Plano croquis demostrativo de un trozo de terreno rio Ter y demas accidentes notables que presenta el paraje denominado la Debesa estramuros de la ciudad de Gerona, con indicacion de las lineas divisorias de las propiedades de D. Joaquin Bru Vilella y Oliver y del Comun de la expresada ciudad renovadas por medio del acuerdo tenido ante el espresado D. Bru y el Excmo Ayuntamiento en representacion de los intereses comunales de la propia ciudad de Gerona.

Data: 1857.

Autor: no es llegeix

Escala original: 600 canas=140 mm

Text que acompanya el mapa:

1. Murallas y baluartes de la ciudad de Gerona.
2. Rio Oñar.
3. Rio Galligans.
4. Alameda y paseo llamado triangulo.
5. Rio Ter.
6. Cauce que se abrió en el año 1827 para pasar el rio Ter en terreno de Bru de Domeny.
7. Terreno de que era poseedor el espresado Sr. Bru en el año 1827.
8. Gorga llamada den Oliber.
9. Todo el terreno que segun la concordia de 1580 era del Sr. Obispo.
10. El terreno que quedaba en seguida de dicha concordia por el comun de Gerona.
11. Acequia de los molinos llamada rech Monar.
12. El Restallador en el dia llamado den Pinsá.
13. Arroyo de Fontijau, desde el cual hasta el expresado Restallador era la division del Sr. Obispo y del comun de Gerona.
14. terreno que el Sr. Bru pretende se le amojone como suyo cediendo á favor del comun de Gerona los derechos que puede tener sobre todo el restante terreno en virtud del acuerdo o concordia arriba mencionado; como asi ha quedado amojonado.
15. Campanario del pueblo de Sta. Eugenia y fábrica de Blanchart.
16. Rio Guell.

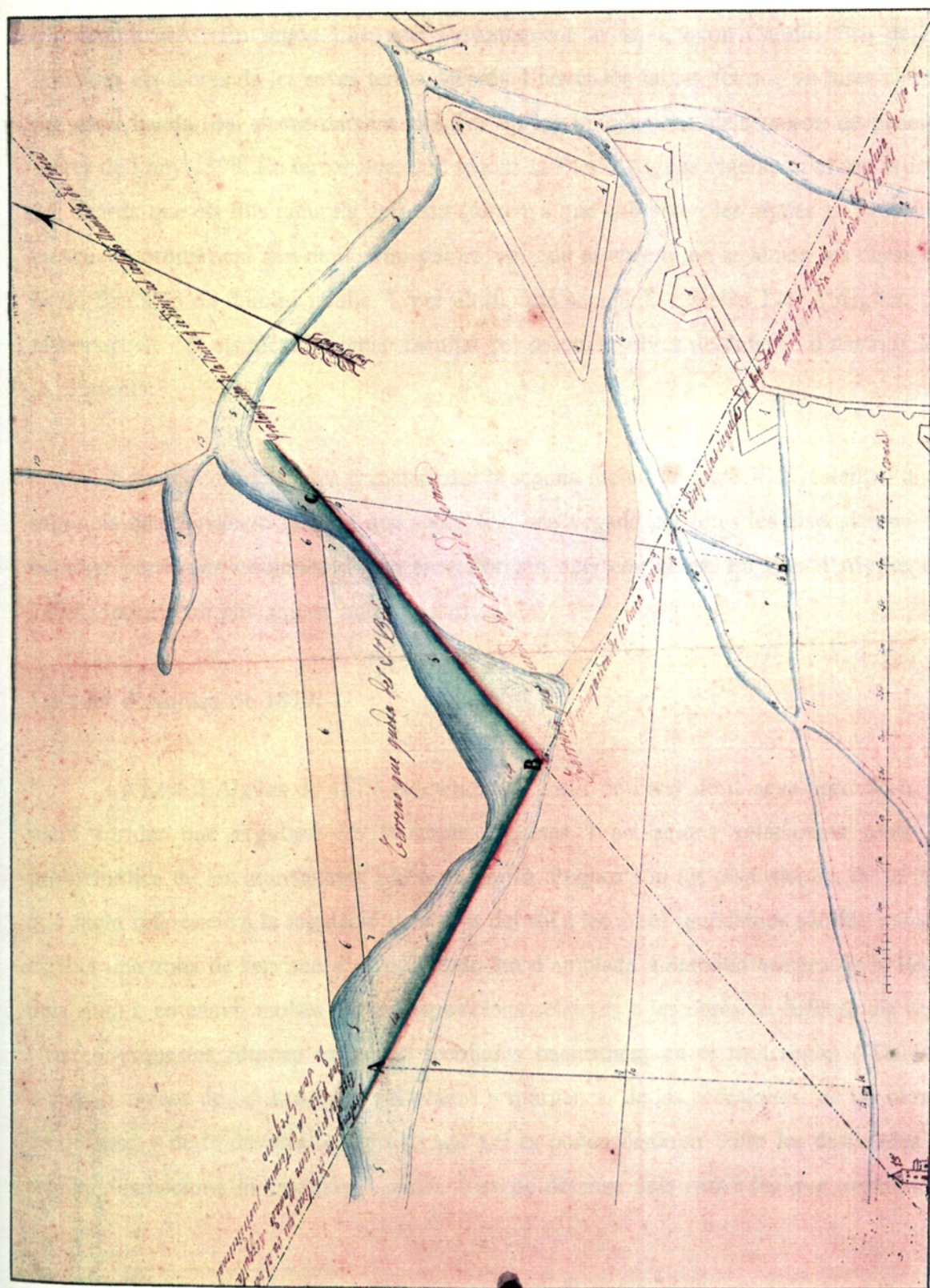
Nota:

En virtud de la espresada concordia habida entre el Sr. Brú y el Excmo. Ayuntamiento se han señalado definitivamente como lineas divisorias de las propiedades que el primero posee y el segundo administra del comun de Gerona, las lineas AB y BC señaladas en el presente plano croquis: representando la AB laparte de recta que prolongandola indefinidamente por sus dos extremos en el terreno pasaria por una parte por entre las cupulas de San Dalmau y del Rosario de Santo Domingo (ex iglesia) hoy dia convertido en cuartel situado en el interior de la ciudad, y por la otra parte pasaria por la cresta del turró, cerro ó pico, llamado Mezquita del Picó situado en el término jurisdiccional de Sn Gregorio.

Y la BC representa otra recta que interceptadu a la primera forma un angulo obtuso por la parte de la heredad del Sr. Brú y prolongandola indefinidamente por ambos extremos sobre el terreno como la anterior, pasaria por una parte por la veleta del campanario de la parroquia del pueblo de Sta. Eugenia y por la otra pasaria por el Coll o Collado llamado den Roca situado en el termino jurisdiccional de St. Ponç de Fontaja (...).

Procedència: Arxiu Històric Municipal de Girona. Secció I.3.1.4. Lligall 2.

Reproducció a partir del fons de materials cartogràfics del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. Demarcació de Girona.

el 5 de juny de 1899, al·legant un seguit de raons⁷⁴. En primer lloc, que en l'acord de l'any 1850, quedava clar que l'Ajuntament es reservava el dret de poder fer obres de defensa de la ciutat en els terrenys de Bru de Domeny sense haver d'abonar cap tipus d'indemnització. En segon lloc, que l'Ajuntament acusa a Leon Camilo Bru de no replantar els arbres de les seves terres després d'haver-los tal·lat, fet que va ésser causa, per altra banda, del desbordament del Ter en les inundacions dels mesos de gener i febrer de l'any 1898. En tercer lloc, que segons la Llei d'Aigües vigent, en el seu article 34, acorda que els llits naturals dels rius (terrenys que cobreixen les aigües en les seves crescudes ordinàries) són de domini públic, pel que el terreny on se situen les obres no és de Bru sinó de domini públic. I, per últim, que segons la mateixa Llei d'Aigües, en el seu article 56, els alcaldes tenen facultat per practicar obres de defensa o destruir les ja existents.

Aquests conflictes que caracteritzen la segona meitat de segle XIX reclamen amb urgència una legislació general que supleixi d'una vegada per totes les disposicions de caràcter particular i cojuntural que eren l'origen dels conflictes. La Llei d'Aigües de 1879 vindrà a omplir aquest buit legislatiu.

La Llei d'Aigües de 1879.

La Llei d'Aigües de 1879 esdevindrà, a partir de l'any de la seva aprovació, el marc jurídic que regularà els diferents aspectes i actuacions relacionats amb la problemàtica de les inundacions i la seva gestió. Poques són les disposicions de la llei que facin referència a la regulació dels usos del sòl a les àrees inundables (de fet, només es fixa una zona de servitud d'ús públic de 3m d'amplada a ambdós marges de la llera dels rius) i, en canvi, moltes de les disposicions relatives a les obres de defensa als rius i rieres. Aquestes últimes es troben recollides bàsicament en el títol segon ("De los álveos ó cáuces de las aguas, de las riberas y márgenes, de las accesiones, de las obras de defensa y de la desecacion de terrenos"), i es poden distingir entre les destinades a regular les accions individuals o col·lectives de defensa dels rius i les que impliquen

⁷⁴. A.H.M.G., XIII.4.1. *Ponts, passarel·les i palanques*, Lligall núm.11.

l'estudi global dels rius i les conques fluvials. Les primeres es poden resumir en els següents punts:

- els propietaris llindants a llits públics poden posar defenses contra les aigües als seus marges sempre i quan donin el previ coneixement a l'autoritat local. L'administració pot, en tot cas, ordenar suspendre les obres, i fins i tot retornar les coses a l'anterior situació quan aquestes defenses amenacin amb perjudicar la navegació, desviar el corrent del seu curs natural o produir inundacions (art.52).

- quan les plantacions i altres obres de defensa hagin d'invasir el llit del riu caldrà l'autorització del Ministre de Foment en els rius navegables, i del Governador provincial en els altres rius. (art.53)

- quan en els llits dels rius calgui realitzar obres de defensa de poc cost, el Governador pot autoritzar als respectius propietaris a realitzar-les, sempre i quan això no impliqui el perjudici a tercers (art.54). Quan les obres a realitzar siguin més importants, el Ministre de Foment, a petició dels que les promoguin, pot obligar els respectius propietaris a córrer a càrrec de les despeses (art.55).

- les obres d'interès general, provincial o local de defensa de poblacions i altres aspectes d'interès aniran a càrrec de l'administració. Els projectes d'aquestes obres hauran d'ésser autoritzades pel Ministre de Foment. (art.57).

Sembla, doncs, que l'objectiu que buscava la Llei era potenciar al màxim la iniciativa individual en la construcció d'obres hidràuliques, i mantenir l'Estat en un paper subsidiari. Objectiu aquest que, per altra banda, responia clarament a l'aire lliberal que imperava a l'època en què es redactà la Llei.

Pel que fa a les segones, les que implicaven l'estudi global dels rius i les conques fluvials, s'estableix l'obligació del Ministre de Foment a impulsar l'estudi dels rius en tots aquells aspectes relacionats amb una millor gestió de les aigües fluvials (art.58), en especial, les relacionades amb la repoblació forestal (art.59).

Sembla ésser que, en general, ni les unes ni les altres tingueren l'efectivitat que era de desitjar. Sobretot els preceptes dirigits a l'estudi global dels rius i les seves

conques fluvials quedaren en paper mullat, per molt que proliferessin extraordinàriament a partir d'aquell moment una llarga relació de normatives per tal de dur-les a la pràctica⁷⁵. L'exemple més clar s'ha vist anteriorment amb l'intent no reeixit de creació de la Mancomunitat de Defensa del Ter l'any 1920.

A mesura que entrem en el present segle, i davant la caòtica situació de desordre que es crea entorn de l'ús i gestió de les aigües superficials, neix la necessitat que sigui l'Estat el qui prengui protagonisme en la gestió de les aigües superficials i, de retruc, del problema de les inundacions. Necessitat que cristal·litza en la Llei, encara avui vigent, de 7 de juliol de 1911, sobre construcció d'obres hidràuliques amb destí a regs, defensa i canalització. Altrament, però, la majoria de disposicions que es dicten en relació a les inundacions van dirigides a minimitzar els danys causats i les mesures d'auxili als damnificats⁷⁶ més que a la prevenció enfront de les avingudes (Pérez, 1989, p.538-540), tendència aquesta que perdurarà fins entrats els anys setanta. Són, en la seva majoria, disposicions de caràcter particular i conjuntural, que fan referència, a mesures d'auxili, moratòries en el pagament d'impostos, subvencions per a la construcció d'habitatges, crèdits als damnificats, etc.).

7.4.2.4. Els valors culturals.

A l'hora d'analitzar els valors culturals de la societat gironina en aquesta etapa hom pot distingir, al nostre entendre, dos moments: un primer període que comprendria els anys que s'allarguen des de l'any 1840 i fins a finals de segle, i un segon període que agafaria les quatre primeres dècades del present segle.

A mesura que avança el segle XIX, la inseguretat que havia provocat fins llavors l'estat de guerra quasi permanent entre els ciutadans de Girona és substituït per la preocupació per la higienització de la ciutat. I els habitants de Girona creuen que la

⁷⁵. R.O. de 3 de febrer de 1888 i Llei de 18 d'octubre de 1941 referents a la repoblació forestal de les capçaleres dels rius i rieres.

⁷⁶. Circular de 21 d'octubre de 1879 i R.O. de 12 d'octubre de 1914 dirigida a evitar els perills de les inundacions i R.O. de 25 d'agost de 1928 sobre mesures d'auxili als damnificats.

mesura més eficaç continua residint en solventar d'una vegada per totes el problema dels rius, tant pel que fa a la problemàtica de les inundacions com pels problemes d'estancament i insalubritat de les aigües. Aquesta és la idea que fins i tot Pascual Madoz (1847) recull en el seu *Diccionario*:

"(...) El terreno sobre el cual está construida la población, no es bastante compacto para impedir la filtración del agua, de modo que al punto que el Oña se acrecenta, entran sus aguas en los pozos de las casas, y rebosando por los brocales, van á unirse con las del río; y al retirarse estas, dejan una capa de cieno, que exhala vapores insalubres. Es muy sensible que estas y otras causas que se oponen al bienestar de una población, se miren con indiferencia por las autoridades civiles, sin que traten de removerlas, ni de ocuparse de mejoras (...). (p.569)

De l'èxit de la higienització de la ciutat en depèn (sempre segons la societat gironina de l'època), el progrés i l'embelliment de la ciutat (Oliver, 1861). I és per això que continua la idea de controlar els rius, eliminant-ne o minimitzant-ne en la mesura del possible les inundacions, però ara ja no en forma de grans projectes hidràulics (els quals en l'etapa anterior havien demostrat reiteradament la seva inviabilitat al tractar-se d'obres d'elevat cost que no trobaven mai finançament) sinó en obres de defensa de menor envergadura, però, sobretot, viables econòmicament.

Ara bé, en els aproximadament trenta anys que transcorren a cavall entre finals del segle XIX i començaments del segle XX, moment en què la ciutat experimenta els primers símptomes del progrés urbà (enllumenat públic, ferrocarril, enderrocament de les muralles i projecte d'eixample) i els problemes d'insalubritat per les aigües comencen a quedar enrera, la societat gironina torna a caure en el parany d'anteposar la prosperitat de la ciutat a la lluita enfront del perill de les inundacions. Només cal recordar en aquest cas alguns dels exemples que ja han estat exposats en apartats anteriors - projectes de construcció del mercat d'abastaments sobre l'Onyar (1929) i el parador turístic a la llera del Ter (1951)-, en els quals prevalen clarament els motius estètics i de prosperitat econòmica per damunt del respecte a un medi perillós. Tot porta a pensar, doncs, que el problema de les inundacions a Girona devia formar part d'un paquet de problemes relacionats amb la insalubritat de la ciutat i les seves aigües. I que cada vegada que la societat gironina creia haver trobat la solució definitiva a aquests problemes, es despreocupava del risc associat als desbordament dels rius.

7.4.2.5. L'individu.

Les respostes individuals al risc d'avingudes es troben també en aquests anys en consonància als dos mateixos moments històrics que s'han distingit a l'apartat anterior. Efectivament, a la segona meitat de segle XIX, els elevats danys materials que les inundacions provoquen a la societat gironina fan que aquesta adopti una actitud de protesta i creixent exigència als poders locals a trobar solucions a un problema que ha esdevingut secular. Altrament, l'experiència diu als gironins que poques són les esperances de trobar solucions realment efectives i, molt menys, el finançament necessari per dur-les a terme. Les inundacions continuen i continuaran essent, una constant en la vida dels habitants de Girona. I això repercuteix en la consolidació i desenvolupament de mesures d'adaptació de caire individual i col·lectiu que facilitaran la convivència dels habitants de Girona amb aquest medi hostil però, per altra banda, familiar. En altres paraules, el caràcter rutinari dels episodis d'inundació repercuteix en el també caràcter rutinari de les obres de defensa adoptades pels habitants de la ciutat de Girona.

A mesura que entrem en el segle XX, un seguit de canvis fan variar substancialment la percepció que de les avingudes té la societat gironina i, conseqüentment, les mesures d'actuació per fer-hi front. El progrés urbà general de la ciutat, en coincidència amb uns anys en què les riuades no són tan freqüents ni catastròfiques, fa que la problemàtica de les inundacions passi a un segon terme en el llistat de preocupacions de la societat gironina potencialment afectada per les mateixes. I si bé el problema continua vigent, altres preocupacions i interessos s'anteposen a la seva correcta gestió. Significativament, en un escrit aparegut a *El Diario de Gerona*, oposant-se a la construcció del mercat d'abastament sobre el llit de l'Onyar, es llegeix:

"(...) Si el peligro existe y no es comprendido, puede atribuirse a inconsciencia; si el peligro es comprendido y no se evita, puede atribuirse a una temeridad incalificable(...)". (Fèlix, 1927)

Per últim, cal insistir una vegada més que l'experiència històrica dels habitants de Girona en matèria d'inundacions explica en bona manera l'actitud que pren cada un

d'ells envers aquest problema i tants d'altres (allotjaments, carreteres, ferrocarril, etc.) que han afectat la ciutat. Les inundacions dibuixen una llarga i dramàtica història de sofriments, de mesures insuficients i promeses que mai es compleixen, que reforcen la frustració individual i col·lectiva, una actitud escèptica que es reafirma amb cada nova inundació. Narcís-Jordi Aragó ha estat un dels que més bé ha definit aquest caràcter dels gironins i les gironines que ha perdurat fins als nostres dies:

"(...) El gironí deixa fer, sense impedir tan sols que es facin disbarats, fins i tot si coneix per experiència o endevina per intuïció les veritables solucions de les coses. Calla, perquè la Història li diu que les queixes i els precés són gairebé sempre estèrils. Després es complaurà a comprovar que ell tenia raó, perquè també té, naturalment, una singular capacitat per al masoquisme del "jo ja ho deia" i de l'"això ja es veia a venir". I és ben veritat que moltes vegades les veu venir, les desgràcies: "Ve aigua!", solen cridar els botiguers -i en altre temps els serenos- d'una punta a l'altra dels carrers estrets en les tràgiques matinades de les inundacions. Ve aigua, vénen setges, vénen problemes, vénen males passades... Hi ha potser, fins i tot, un primer impuls cap a la lluita. Però generalment, un cop feta la feina elemental per tal de salvar la butxaca, el gironí retorna a l'estat de mesellisme i es limita a esperar, a deixar fer, deixar passar. Tot, però, sense deixar de somriure per sota el nas, perquè en el fons del seu "no t'emboliquis" no hi ha lloc per a la sorpresa de trobar-se enganyat: l'escepticisme de Girona ha estat forjat per una experiència de segles (...)" (Aragó i altres, 1973, p.35)

7.5. L'ADAPTACIO DE LA SOCIETAT GIRONINA A LES INUNDACIONS.

L'adaptació de la societat gironina a les inundacions en aquest període històric ve marcada, essencialment, per dues característiques. Per una banda, la renúncia a les obres grandioses però inviables, i l'aposta per projectes menys ambiciosos però de més fàcil execució, i, per l'altra, el desenvolupament i la reglamentació de mesures de caire no-estructural, resultat de la creixent presa de consciència sobre la necessitat de la complementarietat de les actuacions a diferents nivells, però, sobretot, del desencís de la inviabilitat històrica dels grans projectes de defensa dels rius.

7.5.1. Les obres d'infraestructura hidràulica.

La relació i comentari dels principals projectes hidràulics de defensa enfront de les riuades que a continuació es presenten són resultat de la política hidràulica característica d'aquest període. Per una banda, ja s'ha parlat de l'abandonament dels grans projectes hidràulics (desviament de l'Onyar i el Ter, per exemple) i per l'aposta

pels projectes de menor envergadura i més viables econòmicament. Tanmateix, i a mida que avancem en els anys, l'elaboració de projectes de defensa dels rius deixa d'ésser una obsessió constant dels poders locals per convertir-se en solucions d'urgència després d'alguna inundació catastròfica. Per altra banda, el fracàs de l'ordenació i gestió fluvial a nivell de conca afavoreix la continuïtat de les obres de caràcter puntual, encaminades a protegir la ciutat i a resoldre els vells problemes de sempre. Es pot parlar, doncs, en aquest model, d'una certa rutina en els projectes d'obres de defensa dels rius.

. Els projectes de desviament de l'Onyar dels enginyers Francisco Catart (novembre de 1840) i Luís Barnoia (desembre de 1841).

A principis de la dècada de 1840 Girona torna a plantejar seriosament la possibilitat de treure l'Onyar de la ciutat. Així, el 9 de novembre de 1840 l'Ajuntament nomena una Junta auxiliar, la "Junta de Obras para la extracción del río Oñar del centro de la Ciudad", encarregada de promoure un nou projecte de desviament i, especialment, de resoldre el que fins llavors havia estat l'obstacle principal, el finançament. Del projecte, obra de l'enginyer Francisco Catart (26 de novembre de 1840), no se'n coneix sinó el seu cost (3.439.000 rals de billó), per bé que és de suposar que seria semblant al realitzat per Francisco Soriano l'any 1778⁷⁷. Malgrat la seva aprovació per part de l'Ajuntament l'any 1841 i el nomenament de l'enginyer Antonio Matamoros i l'arquitecte Bruno Barnoia per al seguiment de les obres (es té notícia de l'aixecament de nous plànols i nou pressupost, ara per part de l'enginyer Luís Barnoia), la manca de finançament fa que resti, com tants altres d'anteriors, ràpidament abandonat.

. El projecte de desviament i acondicionament del Ter de l'enginyer Antonio Matamoros (1841). (veure apèndix 6)

L'agost de l'any 1841 l'enginyer militar Antonio Matamoros presenta la seva *Memoria sobre los medios más fáciles y menos costosos para alejar de Gerona los males que causan las avenidas de los ríos Ter y Oña*, la qual serà coneguda perquè fou

⁷⁷. A.H.M.G., XIII.4.1. *Ponts, passarel·les i palanques*, Lligall núm.9.

premiada i publicada aquell mateix any per la Sociedad Económica de Amigos del País.

Antonio Matamoros serà el precursor, amb aquesta *Memoria*, d'una nova línia de projectes hidràulics que predominarà durant tota aquesta etapa: l'abandonament dels grans projectes hidràulics, d'elevat cost i de llarga durada, que la manca de finançament els convertia, una i altra vegada, en irrealitzables, i l'aposta per mesures correctores menys costoses, de fàcil i ràpida realització i encaminades a resoldre problemes concrets.

A la seva *Memoria* Antonio Matamoros, després d'afirmar que el veritable culpable de les inundacions a Girona és el Ter, i no l'Onyar, analitza quines són les causes naturals i antròpiques que les provoquen. Es de notar que, per primera vegada d'una forma oberta, es parla de causes antròpiques: el conreu de la riba esquerra del Ter omple l'antic llit del riu de terres i pedres que, conjuntament amb la poca cura que s'ha tingut en la conservació i increment dels arbres i arbusts de les ribes, són causa de les inundacions de la ciutat.

La proposta d'Antonio Matamoros es concreta en:

- eixamplar i aprofundir l'antic llit del Ter i, mitjançant la construcció de preses en els punts adients del seu recorregut, retornar-lo al seu antic curs.
- reconstruir els dics després de cada avinguda.
- creació d'una junta d'experts perquè estudiï el projecte de desviament més eficaç i menys costós (sia per davant, al peu o per darrera del Puig d'en Roca).
- rebaixar la presa dels molins de Pedret.

Com es pot observar, es tractava d'un projecte que marcava les línies d'actuació generals, entorn les quals qui més qui menys s'hi mostrava partidari, però mancat d'actuacions concretes i, sobretot, dels mitjans econòmics per dur-les a terme.

. El projecte d'eixamplament del Güell de l'arquitecte Bruno Barnoya (1847).

D'ençà l'any 1847 diferents propietaris de terres i indústries llindants al curs del Güell en demanen la neteja i eixamplament del seu llit per tal d'evitar futures inundacions⁷⁸. L'arquitecte municipal Bruno Barnoya estudia la proposta, i arriba a la conclusió que és convenient eixamplar el llit del riu en unes dues canes i mitja, des de la carretera de Girona a Santa Coloma de Farners i fins a la confluència del Güell amb la riera del Marroc, i en tres canes i mitja des d'aquest punt i fins a les terres propietat de Roque Torres. També creu necessari que la presa del Güell, propietat de la fàbrica "La Gerundense, es construís al nivell que necessités aquesta fàbrica, per tal que durant les avingudes les aigües tinguessin sortida i no inundessin les terres llindants. No es coneix que finalment aquestes obres es duguessin a terme.

. El projecte de cobertura del tram final del Galligans (1844-1865).

Després de la catastròfica inundació del setembre de 1843, que tants danys va causar al barri de Sant Pere, una de les obres hidràuliques que es projectaren i reclamaren insistentment pels veïns fou la cobertura del tram final del Galligans⁷⁹.

Finalment, sembla ésser que cap a l'any 1847, es construeix la bòveda del Galligans⁸⁰. Però a instàncies dels mateixos veïns que abans havien reclamat la seva construcció i després de comprovar-se el seu efecte obstaculitzador a l'avinguda de 1861, cal que sigui derruïda⁸¹, i no tornarà a construir-se fins entrada la dècada de 1960 del nostre segle.

⁷⁸. A.H.M.G., XIII.4.1. *Ponts, passarel·les i palanques*, Lligall núm.12.

⁷⁹. A.H.M.G., XIII.4.5. *Aiguats*, Lligall núm.1 (1843-1867).

⁸⁰. A.H.M.G., XIII.4.1. *Ponts, passarel·les i palanques*, Lligalls núms.11 i 12; I.1.1. *Manual d'Acords*, 1947, f.21v.

⁸¹. A.H.M.G., I.1.1. *Manual d'Acords*, 1861, f.82v.

. Obres de rectificació i canalització al Güell (1877 i 1879). (veure mapa 7.6.)

Durant els anys 1877 i 1879 es duen a terme dues obres de rectificació i canalització del curs del Güell al seu pas per la ciutat. L'any 1877 és la construcció de la línia de ferrocarril la que fa que la Compañía de los Ferrocarriles M.S.A. (Madrid-Saragossa-Alacant) desviï i canalitzi el Güell a partir de la Ronda Ferran Puig i fins a l'Onyar, fent-lo passar per l'espai que quedava des del terraplè de la via del tren i fins la Devesa. Per altra banda, l'any 1879, amb la construcció de la secció de carretera de Girona a Anglès es rectifiquen diferents trams del Güell, des de l'antic pont de Santa Eugènia i fins la casa de Joaquim Masaguer, en una longitud total de 711,60 m⁸².

Aquests dos antecedents seran la base perquè l'any 1884 diferents propietaris de terres llandants al curs del Güell i el mateix Governador demanin el desviament i l'ampliació del llit del riu en el tram que quedava entre aquestes dues anteriors rectificacions.

. Obres de defensa dels rius després de les inundacions de 1861 i 1865. La proposta de l'arxiver municipal Francisco Oliver (1867). (veure apèndix 8 i mapa 7.7.)

Després de la catastròfica inundació de l'any 1861 sorgeix un important corrent d'opinió a la ciutat sobre quines mesures de defensa cal adoptar enfront de futures avingudes catastròfiques. L'arxiver municipal Francisco Oliver formà part d'aquest corrent d'opinió i, així, des de les planes de *El Eco de Gerona*, examina les causes de les inundacions a Girona per, tot seguit, proposar un seguit d'actuacions. Per ell, la ineficàcia de les obres anteriors s'explica perquè són obres parcials i al tram inferior dels rius, quan haurien d'ésser a la part superior. Llavors, les solucions que proposa consisteixen en:

- variar el curs de l'Onyar, fent-lo desaiguar al congost del Ter o al carrer de Pedret.

⁸². A.H.M.G., XIII.4.1. *Ponts, passarel·les i palanques*, Lligall núm.12.

MAPA 7.6. PROJECTE DE DESVIAMENT DEL GUELL I TRAÇAT DE LA VIA DEL FERROCARRIL (1875).

Títol original: no consta

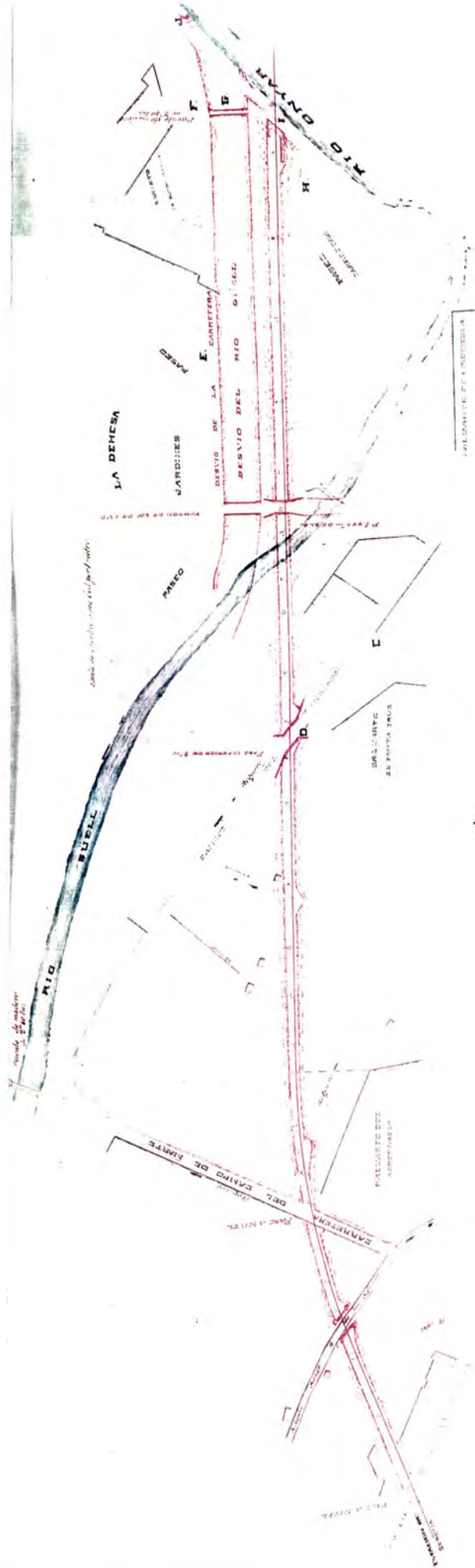
Data: 1875.

Autor: no consta

Escala original: 1/1000

Procedència: Arxiu Històric Municipal de Girona. Fons Plànols.

Reproducció a partir del fons de materials cartogràfics del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. Demarcació de Girona.

MAPA 7.7. ELS BRAÇOS DEL TER (1860-1870, APROX.).

Títol original: Plano para demostrar el terreno llamado la Alameda propio del Excmo. Ayuntamiento de esta Ciudad, con los Rios que la circuyen

Data: 1860-1870, aprox.

Autor: no consta

Escala original:150 canas catalanas=52mm

Text que acompanya el mapa:

1. La parte de la alameda que sirve de paseos y para la tropa.
2. El restante terreno de la dha. alameda.
3. Otra parte de terreno que ante posehia D. Joaquin Bru y Oliver.
4. Cause del rio Oñar.
5. Cause del rio Guell.
6. Otro cause que discurren aguas de riegos y del rio Ter.
7. Cause del rio Ter, que se hizo nuevo en el año 1827 y antes pasaba por el cause demarcado de nº8.
9. Restante cause del rio Ter.
10. Otra parte de cause nuevo que se hizo para pasar el dho. rio Ter.
11. Parte de cause que se deveria abrirse para aderezarse dho. Rio Ter.

Procedència: Arxiu Històric Municipal de Girona. Administració Municipal. Secció 1.3.1.4. Lligall 2.

Reproducció a partir del fons de materials cartogràfics del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. Demarcació de Girona.

Pl. sans pour l'autorité d'être. L'œuvre pour le Livre. L'œuvre pour le Livre. L'œuvre pour le Livre.

Wiederholung

- [illegible]

- rectificar el curs del Ter amb la construcció d'un mur al seu marge dret i realitzar un conjunt de plantacions a les seves ribes,

"(...) Cerrad pues, su margen derecha con un malecon sencillo pero corrido, desde el pueblo de Salt, donde amenazan sus desbordes, hasta la presa de La Manola. Cubrid su frente con árboles y arbustos, que deja á su espalda, y luego abrid una acequia, para que el limo de las aguas llene las concavidades del terreno, lo alce, lo abone y fertilice (...)"(*El Eco de Gerona*, 16 de març de 1867, p.2).

- tornar el Güell al seu antic curs, netejar-lo, i facilitar el pas elevat de les aigües de la sèquia Monar.

- netejar el llit i la bòveda del Galligans.

Unes solucions que, en la seva major part, eren les que històricament s'havien proposat però mai dut a terme. Després de les inundacions dels anys 1861 i 1865, que havien deixat molts danyats els murs del Ter, tots els esforços s'encaminen a la nova construcció de murs de protecció o a la reconstrucció dels ja existents. Entre 1867 i 1869 es construeixen diferents murs de contenció, un a l'indret conegut com a Pas d'en Benet (que sembla que fou destruït amb l'avinguda de l'any 1872) i un altre a la Devesa (1867), que s'allargarà uns metres aigües amunt uns anys més tard, el 1869. No va tenir la mateixa sort el mur de contenció de davant de Pedret, ja que l'any 1968 mancaren els fons necessaris per a la seva reconstrucció.

. Obres de defensa dels rius després de les inundacions de 1898 i 1902.

Després dels importants danys que les inundacions del 1898 causaren a la ciutat, l'arquitecte municipal Martín Sureda proposa un seguit d'obres de reconstrucció i defensa (veure mapa 7.8.):

- reparació dels passos del Güell i l'Onyar.
- reconstrucció i fortificació del mur del Güell i el mur del Camp de Mart, al Ter.
- arranjament i nivelació dels passeigs centrals i transversals de la Devesa.
- repoblació dels marges dels rius.

MAPA 7.8. PROJECTE D'OBRES DE DEFENSA AL TER DE L'ENGINYER MARTI SUREDA (1898).

Títol original: Plano topográfico de los nuevos cauces que en la avenida de 14 de enero ultimo abrió el Rio Ter y proyecto de muros de defensa para el mismo en el punto denominado "pas d'en Banet"

Data: 5 d'agost de 1898.

Autor: Martín Sureda

Escala original: 1/2.000

Procedència: Arxiu Històric Municipal de Girona. Secció plànols, Lligall 9. Plànol topogràfic.

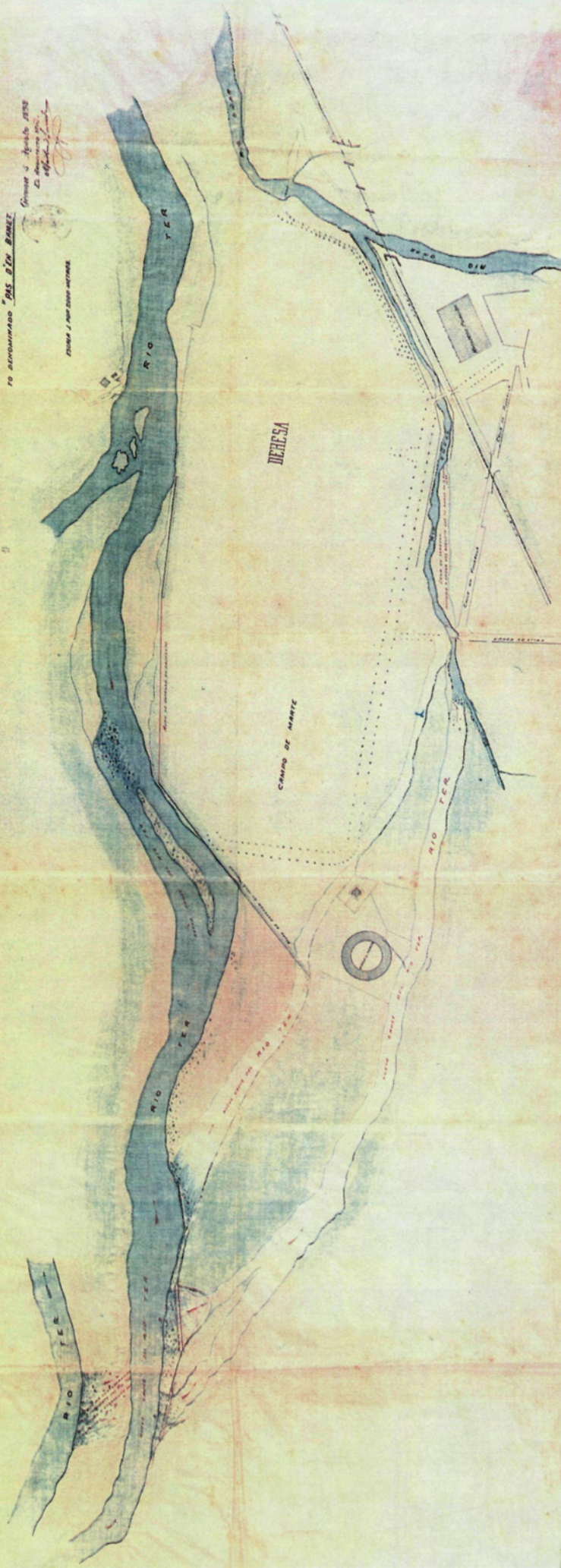
Reproducció a partir del fons de materials cartogràfics del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. Demarcació de Girona.

PLANO

TOPOGRAFICO DE LOS MUROS CHACOT QUE EN LA
AVENIDA DE LA DE ENERO OSTIENDIENDO AL RIO TER Y
PROYECTO DE MUROS DE DEFENSA PARA EL MISMO EN EL PUNTO
TO DESIGNADO POR DON BABEL

Comandante J. Aguirre 1858
El Encargado de
la Defensa
[Signature]

ESCALA 1 POR 2000 METROS

L'elevat pressupost i la llarga execució d'aquestes actuacions fa que les obres encara durin quan l'any 1902 s'esdevé una nova riuada que causarà nous i importants danys a les defenses del Ter. Una vegada més, l'arquitecte municipal proposa:

- construcció d'un mur que uneixi el mur de Camp de Mart amb el que va longitudinal al riu.
- plantacions de canyes i arbusts als marges del Ter.
- construcció d'espigons escalonats a la part baixa de la Devesa i plantació d'arbusts que amorteixin la intensitat del corrent.

Altrament, i a instàncies de l'influent diputat gironí a Corts, el senyor Marquès de Camps, la Dirección General de Obras Públicas enllesteix el 1906 un estudi de rectificació i canalització del Ter des de la presa de El Pasteral i fins al Pont Major⁸³, però que, malauradament, mai es dugué a la pràctica malgrat les contínues reclamacions dels ajuntaments de Salt, Santa Eugènia i Girona.

. Obres de defensa dels rius després de les inundacions del 1919. (veure mapa 7.9.)

Després de la inundació de l'any 1919, l'Ajuntament continua essent conscient que la solució definitiva de les inundacions del Ter passa per l'endegament general de les seves ribes. En un nou intent, l'Ajuntament promou la creació de la Mancomunitat de Municipis del Ter, integrada per la majoria de municipis que llinden al Ter, des d'El Pasteral i fins al mar, i des d'aquest organisme es reclama l'execució del projecte de les obres de canalització del Ter elaborat l'any 1906 per la Dirección General de Obras Públicas. Malauradament i malgrat les queixes continuades dels veïns de Salt, Santa Eugènia i Girona, les obres no prosperen, ja que el Ministre de Foment exigeix (segons estableix la Llei d'Obres Hidràuliques de 7 de juliol de 1911) la contribució dels municipis demandants en un 25% del cost total de les obres. Les enormes dificultats d'entesa i coordinació que es crearen entre tots els municipis adscrits van provocar l'abandonament final d'aquesta iniciativa.

⁸³. A.H.M.G., XIII.4.1. *Ponts, passarel·les i palanques*, Lligall núm.12.

MAPA 7.9. PROJECTE D'OBRES DE DEFENSA AL TER, A LA DEVESA (1919).

Títol original: Proyecto de defensas en la margen derecha del río Ter en la Dehesa. Plano

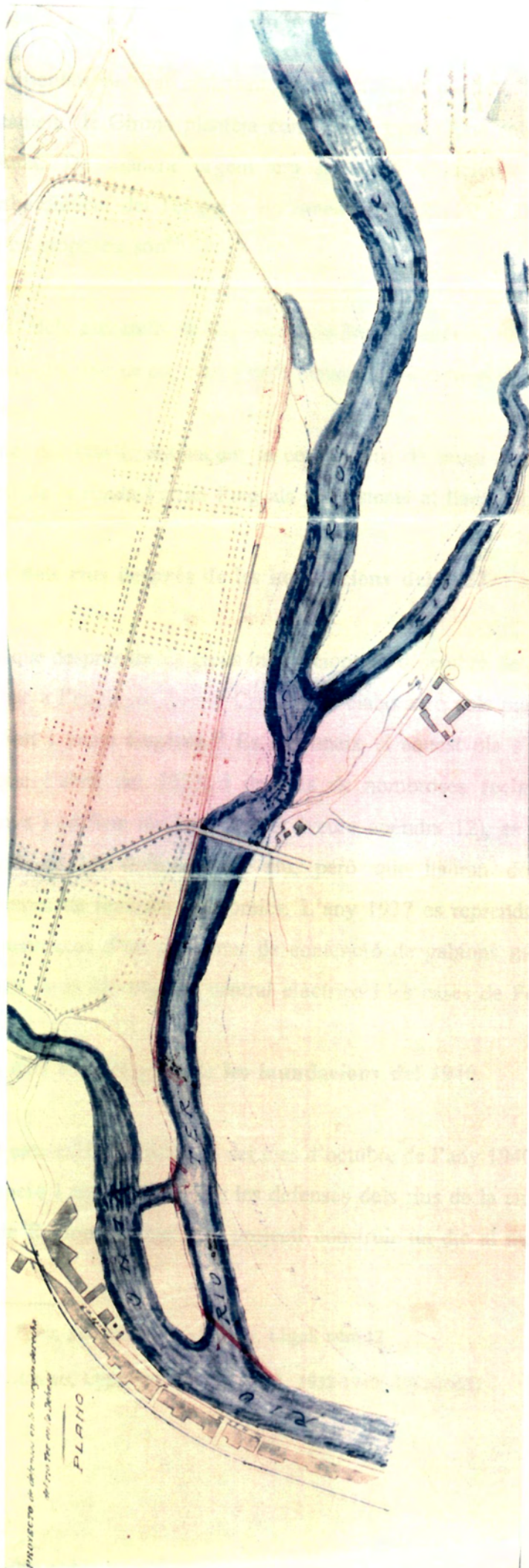
Data: 3 de desembre de 1919.

Autor: Martín Sureda

Escala original: 1/2.000

Procedència: Arxiu Històric Municipal de Girona. Secció XIII.4.1. Lligall 12, Dins l'expedient: "Policía de los ríos. Río Ter".

Reproducció a partir del fons de materials cartogràfics del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. Demarcació de Girona.

PROYECTO de defensa en la margen derecha
del Rio de la Plata

PLANO

Davant la dificultat de tirar endavant aquest projecte conjunt, la Comissió de Govern de l'Ajuntament de Girona planteja com a mal menor una solució parcial de defensa de la ciutat. De manera urgent era necessari solucionar el perill que representava el desbordament del Ter per a les zones de Figuerola, la Devesa i Pedret. Les solucions que es proposen són⁸⁴:

- arranjament dels esportells de les hortes de Santa Eugènia.
- reconstrucció del mur de contenció de la Devesa i plantacions d'arbres adequats com saules i acàcies.
- canalització del Güell, mitjançant la construcció de murs de contenció que anessin des del pont de la ronda Ferran Puig als ja existents al llarg del seu curs.

. Obres de defensa dels rius després de les inundacions del 1932.

Es té notícia que després de les greus inundacions de desembre de 1932 l'alcalde de Girona va demanar a l'enginyer Jaume Cruanyes l'elaboració dels plans de defensa del Ter a Girona, Salt i Santa Eugènia.⁸⁵ Es desconeix si aquest pla s'arriba o no a realitzar, però sí que l'abril del 1933, i després de nombroses reclamacions dels propietaris de terrenys i edificis llindants al Ter (veure apèndix 12), es duen a terme obres de fortificació de les defenses del riu, però que hauran de suspendre's temporalment per manca de recursos econòmics. L'any 1937 es reprendran les obres, consistents en la construcció d'un gran mur de contenció de gabions metàl·lics per la defensa de la part alta de la Devesa i la central elèctrica i les cases de Pedret.

. Obres de defensa dels rius després de les inundacions del 1940.

Després de la catastròfica inundació del mes d'octubre de l'any 1940, la urgència de les obres de reparació i reconstrucció de les defenses dels rius de la ciutat fa que la Comisaría General de Regiones Inundadas projecti construir un dic al marge dret del

⁸⁴. A.H.M.G., XIII.4.1. *Ponts, passarel·les i palanques*, Lligall núm.12.

⁸⁵. A.H.M.G., XIII.4.5. *Aiguats*, Lligall núm.2 (1876-1884; 1932-1940; 1962-1963).

Ter, d'uns 240 m de longitud, i tres espigons de gabions metàl·lics aigües amunt del dic (Comisaría General de Regiones Inundadas, 1942). Malauradament, però, les dificultats econòmiques de la postguerra les impediran dur a terme.

7.5.2. Les plantacions d'arbres a les ribes dels rius.

Combinades amb les obres d'infraestructura hidràulica, les plantacions d'arbres als marges dels rius continuen essent contemplades dins el ventall de mesures de correcció hidràulica entre els enginyers d'aquesta època. I prova n'és que la majoria de projectes hidràulics citats a l'apartat anterior contemplen les plantacions d'arbres a les ribes dels rius, especialment als marges del Ter.

Per altra banda, els propietaris de terrenys situats als marges dels rius també acostumen a realitzar plantacions d'arbres amb finalitats de defensa enfront de les avingudes. Altrament, però, el seu ús abusiu (es planten arbres dins el mateix llit dels rius, i no només als seus marges) accentua cada vegada més els problemes d'estrenyiment dels llits fluvials, fins al punt que les autoritats locals es veuen obligades a dictar una normativa que reguli aquesta activitat (atenir-se a una distància prèviament establerta, no adquirir amb la concessió cap tipus de dret, etc.) que, en alguns casos, comporta la prohibició de les plantacions en determinats indrets.

La Llei d'Aigües de 1879, en el seu capítol VI i en especial els articles 52 i 53 regularà, finalment, les plantacions d'arbres i altres mesures de defensa que es puguin realitzar als rius. L'article 52 fixa que els propietaris de terrenys llindant als llits fluvials poden realitzar plantacions amb finalitats de defensa, per bé que l'Administració pot suspendre aquestes plantacions (i fins i tot tornar-les al seu estat originari), quan aquestes puguessin, entre altres efectes, ésser causa d'inundacions. Per altra banda, a l'article 53, queda clar que quan aquestes plantacions es realitzin dins el llit, caldrà el permís previ del Ministre de Foment, en el cas dels rius navegables, i del Governador en la resta de rius.

A partir d'aquest moment, doncs, qualsevol conflicte derivat de plantacions

d'arbres de particulars es resoldrà atenent-se a les disposicions generals de la Llei d'Aigües de 1879. En tot cas, i malgrat la manca d'efectivitat que sembla que, en general, tingueren els preceptes de la Llei d'Aigües en aquests anys, el cert és que a partir del segle XX no es troben quasi referències a conflictes sobre plantacions als marges dels rius i en relació als problemes de les inundacions.

7.5.3. La repoblació forestal a les capçaleres dels rius i rieres.

A partir de finals del segle XVIII neix un important corrent d'opinió entorn el valor hidrològic en l'acció forestal (reducció dels riscos derivats de la torrencialitat, la regulació dels cursos fluvials, etc.) que porta als primers discursos sobre la necessitat de les accions de repoblació forestal de la muntanya per a benefici de la plana (Gómez Mendoza i Ortega Cantero, 1989). Però malgrat aquest reconeixement i les nombroses disposicions dictades al llarg del segle XIX i primeres dècades de segle XX⁸⁶, no es coneix de cap campanya de repoblació forestal destacada que es dugués a terme a les capçaleres dels rius gironins. Ni tan sols la Llei d'Aigües, que en els seus articles 58 i 59 reclama un estudi global dels rius i les conques (el que possibilitava una acció, també global, de mesures per evitar inundacions), no es compleix.

Pel cas concret de la problemàtica de les inundacions a la ciutat de Girona no serà fins a la dècada de 1920 que el geògraf i polític gironí Miquel Santaló comenci a parlar de la deforestació de la muntanya com la causa antròpica més important en les inundacions de Girona (Santaló, 1923). Per Miquel Santaló, les mesures correctores a dur a terme haurien de respondre a les condicions especials de cada tram de la conca fluvial, que, pel cas de la conca del Ter, serien: a l'Empordà, la canalització del riu, al Gironès, la construcció de grans murs de contenció, i a Camprodon, Ribes i el Ripollès, la repoblació forestal (Santaló, 1920). Malgrat tot, i a l'igual que va passar a la segona meitat del segle XIX, no es coneix de cap actuació de repoblació forestal encaminada

⁸⁶. Real Decret de 3 de febrer de 1888 i Llei de 18 d'octubre de 1842 sobre la repoblació forestal de les capçaleres de rius i rieres.

a la mitigació de les inundacions de la conca del Ter ni, en concret, de la ciutat de Girona.

7.5.4. La invasió dels llits fluvials i el control dels usos del sòl.

En aquests anys la normativa legal tampoc va afavorir la regulació dels usos del sòl a les àrees inundables de la ciutat. Després de les inundacions sempre s'opta per polítiques de reconstrucció i reparació de danys (el cas de la reconstrucció del barri de Sant Pere després de la catastròfica inundació del 1843 n'és, segurament, el millor exemple) i poques vegades pel canvi en els usos del sòl d'aquestes àrees més afectades per les riuades.

Altrament, la intensificació en l'ocupació del sòl d'una ciutat que es nega a ultrapassar el seu recinte murallat provoca la invasió dels llits fluvials, no només per l'edificació sinó per tota mena d'activitats humanes. A aquest respecte, a Girona, els rius més afectats són els que pròpiament *urbans*: l'Onyar, el Güell i el Galligans. Tres tipus d'activitats urbanes invadeixen progressivament els seus llits, amb el consegüent risc que això comporta: abocadors incontrolats de runes, terres i escombraries, les hortes i terrenys de conreu, i, per últim, i com ja s'ha vist, les plantacions d'arbres i altres mesures de defensa dels marges dels rius.

. **Runes, terres i escombraries.** Diferents trams de l'Onyar, el Güell i el Galligans, principalment, es converteixen en aquests anys en autèntics abocadors de deixalles urbanes que, entre altres efectes, provoquen l'estrenyiment progressiu del llit del riu, amb el consegüent perill que aquest fet suposa en els moments de crescuda. En alguns indrets de la ciutat els problemes arriben a ésser realment importants, fins al punt de provocar les queixes airades d'alguns veïns, com els del barri de Sant Pere, els quals l'any 1862 adrecen una carta a l'alcalde de la ciutat en els següents termes:

"(...) de nada serviría el haber dado un poco de paso al agua del río Galligans, por debajo la bóveda que existe, mediante la extracción de las arenas, sino se saca también la tierra, piedras, pedazos de ladrillo y demás que en grandes montones hay antes de embocar el agua en dicha bóveda, es decir, desde la entrada del río ó torrente en la Ciudad, hasta frente la calle del Llop, en que ahora principia la bóveda. Amás las piedras que se hallaban amontonadas cerca la salida del río de esta ciudad en la parte de la muralla estan tambien esparcidas de modo que si aquel sube un poco, como es de temer en la actual estacion, por precision arrastrará con ellas y taparan la salida del agua haciendo ilusorio tambien el objeto de la limpia hecha en el cauce debajo de la bóveda de aquella parte: por último, las lavanderas, en muy crecido número, lavan en dicho río y como para banquetas hacen servir las piedras de que arriba en primer lugar se ha hecho mérito, acaban de preparar el arrastre de ellas debajo la bóveda cuando las avenidas, quedando por consecuencia esta tapada y forzada el agua á pasar por encima, invadiendo todo el barrio de San Pedro (...)" (A.H.M.G., XIII.4.1. *Ponts, passarel·les i palanques*, Lligall núm.12).

Amb tot això no ens ha d'estranyar, doncs, la gran quantitat de disposicions dictades des de l'Ajuntament en què prohibeix l'abocament de runes i deixalles als llits dels rius o n'ordena la seva neteja.

. Hortes i conreus al llit dels rius.

En capítols anteriors ja s'ha pogut constatar la creixent ocupació, amb finalitats agrícoles, de les fèrtils terres llindants al curs del Ter. Però també, de manera creixent, el mateix llit dels altres tres rius de la ciutat és aprofitat per al conreu. Així, els propietaris de terrenys llindants al riu Güell acostumen a abocar terres al llit del riu amb l'objectiu de guanyar terreny agrícola, fet que serà denunciat per altres propietaris veïns i les mateixes autoritats locals al representar un estrenyiment progressiu del llit fluvial i, en conseqüència, una major amenaça enfront de les crescudes del riu⁸⁷. Al llit de l'Onyar, per la seva part, els veïns acostumen a fer-hi hortes (que es coneixeran amb el nom popular de *taules de l'Onyar*) que desapareixen amb cada riuada però que, insistentment, tornen a instal·lar-se. L'any 1916 es parla que invadeixen un espai del llit que, com a terme mig, es xifra en uns 25m a banda i banda del seu curs⁸⁸. Una i altra vegada l'Ajuntament es veu obligat a prohibir-ne la seva instal·lació. En definitiva, doncs, exemples clars de com els habitants de Girona donaven molta més importància als beneficis que podien treure de l'ocupació dels espais inundables que no al risc que aquests portaven associats.

⁸⁷. A.H.M.G., XIII.4.1. *Ponts, passarel·les i palanques*, Lligall núm.12.

⁸⁸. A.H.M.G., XIII.4.1. *Ponts, passarel·les i palanques*, Lligall núm.11.

. Plantacions d'arbres i altres mesures de defensa enfront de les riuades.

Abans ja s'ha parlat de les plantacions d'arbres que alguns particulars de terrenys llindants als cursos dels rius realitzen, de forma abusiva, a les lleres dels rius i del perill que aquest fet comporta per a les avingudes. Aquí només insistirem en dos aspectes relacionats amb les mesures de defensa que diferents particulars duen a terme per salvaguardar les seves propietats. Per una banda, les nombroses disposicions que les autoritats locals es veuen obligades a dictar per tal d'evitar les plantacions abusives d'arbres, així com la construcció d'altres sistemes de defensa (dics, murs de contenció, estacades, etc.) que, igualment, poguessin suposar un perill per a la lliure circulació de les aigües. Per l'altra, també els nombrosos conflictes que la manca d'una normativa reguladora ocasiona fins que neix la Llei d'Aigües de 1879. Per exemple, l'any 1860, l'alcalde de la ciutat ordena a un propietari d'uns terrenys llindants a l'Onyar derruir una paret construïda al llit del riu, però que finalment no es fa efectiva al comprovar-se que la paret no es trobava dins el llit del riu en les avingudes ordinàries. Tanmateix, els anys 1867 i 1868 el Governador prohibeix la construcció d'un mur al Galligans a un propietari al considerar que produirà inundacions al trobar-se dins el llit del riu. Finalment, l'any 1869, s'autoritza la seva construcció, però després que l'enginyer municipal introdueixi un seguit de modificacions⁸⁹.

La Llei d'Aigües de 1879, en el seu capítol VI ("De las obras de defensa contra las aguas públicas") regularà a partir d'aquell moment les plantacions i les obres de defensa enfront de les avingudes dels rius.

7.5.5. Modificacions estructurals i no-estructurals als habitatges, edificis i altres obres civils.

L'eficàcia de les portes a les parets mitgeres de les cases per a l'evacuació de béns i persones durant les avingudes fa que es continuïn construint i emprant a la segona meitat de segle XIX i fins a mitjans del present segle. L'Ajuntament, mitjançant

⁸⁹. A.H.M.G., XIII.4.1. *Ponts, passarel·les i palanques*, Lligall núm.12.

l'establiment d'una normativa cada vegada més acurada i estricta, col.laborarà en la seva difusió entre els habitants de tots els barris de la ciutat afectats per les avingudes (veure apèndix 7). Altrament, en aquests anys es té notícia d'alguna modificació puntual en edificis com el monestir de Sant Pere de Galligans, en el qual, després de la inundació de 1861, s'obre una nova porta d'accés al claustre de Sant Pere, a l'interior de l'església, per tal de suplir la porta d'accés al claustre per on va entrar l'aigua i que va ésser, per aquest motiu, tapiada (Calzada, p.92).

L'estructura topogràfica de les cases, especialment la d'aquelles situades al marge dret de l'Onyar continua essent una mesura d'adaptació eficaç: cases de planta baixa i amb un o més pisos que permeten als seus habitants accedir als pisos superiors per salvar-se de les aigües que invadeixen la part baixa de l'edifici. També la construcció d'embans de maons i guix per tal d'evitar d'entrada de l'aigua a l'interior dels edificis o el ràpid trasllat dels béns més preuats cap als estatges superiors són algunes de les altres mesures de caràcter no-estructural i de responsabilitat individuat que sovintegen en aquests anys.

Però també aquí cal parlar d'un seguit de modificacions estructurals a edificis i diverses obres civils que, si fins aquest moment s'havien mostrat com a una mesura d'adaptació indirecta contra les avingudes, ara, en canvi, la seva modificació o desaparició suposa, si més no, un canvi en la tipologia del risc. Estem parlant, per exemple, de la muralla. Fins a la seva demolició, la muralla tenia un doble paper. Per una banda, en alguns indrets de la ciutat, actuava com a mur de contenció de les aigües desbordades però en altres, com el barri de Sant Pere, suposava un obstacle a les aigües del Galligans, que quedaven embassades. La seva demolició a principis de segle comportarà, doncs, un canvi en la tipologia de les inundacions. També l'enderrocament de les portes de les muralles, especialment els portals d'en Vila i de l'Areny, que facilitaven l'entrada de l'aigua al casc urbà, modificaran les característiques de les inundacions de l'Onyar a la ciutat. Un darrer exemple, que ja ha estat comentat anteriorment, va ésser la proliferació a mitjans del segle XIX de les finestres a poca altura a les cases que donaven a l'Onyar, que amb la finalitat d'arribar més fàcilment al riu, incrementaven la vulnerabilitat d'aquestes edificacions a les avingudes.

Però, sens dubte, les successives obres d'aixecament del nivell dels carrers de la part baixa de la ciutat que es duen a terme a partir de mitjans del segle XIX vénen a ésser la modificació estructural més important que s'havia realitzat fins aquell moment. Es el cas de la nova urbanització de la plaça de les Cols per convertir-la en Rambla, que eleva el sòl de la plaça antiga, fet que suposa, per altra banda, l'elevació del pis de la ciutat respecte al llit del riu Onyar.

7.5.6. Els sistemes d'informació i alerta.

Continuen essent bàsics els mateixos sistemes d'informació i alerta de la població (vigilància del nivell de les aigües, tocs de campana, xiulets dels vigilants, etc.) que apareixien en el període anterior. L'entrada en funcionament a començaments de segle de les primeres estacions meteorològiques repartides al llarg de tota la conca del Ter no suposa un avenç considerable en aquest aspecte, ja que no disposen de cap sistema de transmissió de la informació, la qual resta localitzada a l'espera d'algun lector que iniciï la cadena de comunicació fins arribar als diferents punts de destí. Els avisos d'avingudes des dels trams superiors dels rius són, doncs, pràcticament inexistents fins a principi dels anys quaranta quan es generalitza l'ús del telègraf i el telèfon (Díaz, 1989).

7.5.7. Els sistemes d'evacuació de béns i persones.

Pel que fa a l'evacuació de béns i persones cal dir que continua l'ús i reglamentació dels ponts de fusta que serveixen per passar d'un cantó a l'altre de carrer dels habitants dels carrers Ballesteries, Barca i Calderers, principalment, així com altres mesures referents a la il.luminació dels carrers i l'evacuació amb bales. En línies generals es tracta dels mateixos sistemes d'etapes anteriors però que les diferents disposicions i normatives locals els fan cada vegada més usuals i consolidats entre els afectats per les avingudes dels rius.

Es interessant destacar l'existència d'una sèrie de rutes d'evacuació de béns i persones cap a la part més alta de la ciutat, perfectament conegudes pels habitants de

cada un dels barris de Girona. Així, a la segona meitat del segle XIX, mentre els veïns dels carrers Ballesteries, Ciutadans o la plaça de les Cols, per exemple, s'adreçaven cap a la Força i, d'aquí, a la part més alta de la ciutat, els veïns de la plaça de Sant Pere utilitzaven la muralla per arribar a l'ermita de Santa Llúcia, on trobaven refugi⁹⁰.

7.5.8. Els ajuts post-catàstrofe.

En aquests anys continuen els ajuts post-catàstrofe provinents dels poders locals i centrats en les actuacions encaminades al retorn a la normalitat després de la inundació (neteja de carrers i habitatges, recollida d'objectes i pertinences, reconstrucció d'obres i serveis públics, atenció als damnificats, etc). Tanmateix, i arrel de la catastròfica inundació de l'any 1843, es generalitza l'obertura de subscripcions populars sorgides, bé expontàneament després de cada inundació important, bé a iniciativa dels poders públics locals.

A mesura que entrem en el segle XX un seguit de disposicions d'ajut post-catàstrofe són assumides directament per les institucions de l'Estat, especialment després de la promulgació de la Reial Ordre de 25 d'agost de 1928 sobre les ordres per a l'auxili a damnificats per temporals i altres causes. A partir d'aquest moment, les Corporacions municipals hauran de dirigir llurs peticions a la Presidència del Consell de Ministres, a través del Governador, i l'auxili serà concedit per Reial Ordre. Llavors es creava una "Junta de Socorro" encarregada de repartir equitativament les quantitats otorgades (Pérez, p.540).

Sia de caràcter local, regional o estatal, els ajuts post-catàstrofe es fan càrrec d'una part de les despeses privades i públiques de rehabilitació, ja sigui promulgant mesures de caire fiscal i/o financer (exempció o moratòries en el pagament d'impostos, subvencions a fons perdut, préstecs a baix interès, etc.) o mitjançant indemnitzacions directes, o bé carregant amb les despeses de reconstrucció de serveis i infraestructures col·lectives.

⁹⁰. A.H.M.G., I.1.1. *Manual d'Acords*, 1863, f.147 i ss.

7.6. CONCLUSIONS.

Els canvis i les transformacions que a partir de 1940 havien de reemplaçar definitivament les velles estructures de l'Antic Règim (la industrialització, les desamortitzacions, el creixement fora muralles, etc.), i portar Girona cap a un nou salt endavant en la seva història, topen amb una societat entossodida en conservar la seva fesomia de ciutat comercial i burocràtica i amb algunes poques iniciatives industrials. I això repercuteix, lògicament, en les formes que prenen les múltiples dimensions de la vulnerabilitat i els sistemes de defensa a les avingudes dels quatre rius.

- En primer lloc, en aquest model territorial es distingeixen dues fases pel que fa a la vulnerabilitat territorial. Una primera fase que arriba fins a finals del segle XIX en què perdura una vulnerabilitat territorial de característiques semblants a la del període anterior; la ciutat continua creixent dins el recinte murallat, mentre el creixement fora muralles es limita a actuacions puntuals en l'obertura i nova ordenació de carrers i places. En una segona fase, que va dels anys de canvi de segle i fins al 1950, hom observa un increment substancial de la vulnerabilitat territorial des del moment en què s'enderroquen les muralles i la ciutat comença a estendre's cap al pla; les àrees de Figuerola i de la Mercè, el carrer del Carme, la urbanització Escatllar, la plaça Marquès de Camps, etc., serveixen d'exemple d'aquesta ocupació d'espais exposats a les avingudes dels rius.

- En segon lloc i una vegada més, sembla continuar sense existir una diferenciació social en l'ocupació de les àrees inundables però sí en relació a les formes d'adaptació a les avingudes. Així, l'estructura topogràfica de les cases (habitatges de planta baixa i/o un o més pisos), la disponibilitat de recursos econòmics per adoptar mesures de protecció i prevenció enfront de les avingudes o, en última instància, d'absorvir les pèrdues, el poder polític de cada grup dins les institucions locals, per exemple, són factors que marquen les diferències entre els habitants del barri de Sant Pere i Pedret i els del centre comercial de la ciutat, per citar dos dels casos més extrems.

- En tercer lloc, també assistim en aquests anys a una considerable diversificació de la vulnerabilitat productiva. Als sectors productius tradicionalment vulnerables (l'agricultura, el comerç, les activitats manufactureres i artesanals i les seves infraestructures) ara cal afegir-hi les activitats burocràtiques i financeres, la indústria i, també, aquells serveis públics i infraestructures que el progrés urbà de la ciutat havia potenciat (ponts, carreteres, ferrocarril, enllumenat públic, clavagueram, etc.).

- En quart i últim lloc, l'adaptació de la societat gironina a les avingudes ve marcada per la renúncia a les obres hidràuliques grandioses i que la manca de finançament econòmic feia una vegada rera l'altra inviables, però, sobretot, pel desenvolupament i la reglamentació de mesures de caire no-estructural que s'havien mostrat, amb l'experiència acumulada de tants anys, força eficaces.

Efectivament, mentre una certa rutina caracteritza els projectes d'obres de defensa dels rius (com a resultat del decenciis per la inviabilitat històrica dels grans projectes hidràulics de defensa), l'adopció de mesures de caire no-estructural, tant de caire individual com col·lectiu, pren cada vegada més importància. Al costat dels coneguts sistemes d'evacuació de béns i persones (portes a les parets mitgeres de les cases, ponts de fusta, rutes d'evacuació, etc.) i d'informació i alerta de la població, proliferen altres mesures de caràcter no-estructural, que si bé en ocasions queden com a idees o projectes sense realitzar (la repoblació forestal de les capçaleres dels rius, per exemple), altres s'implanten a partir d'aquest moment, amb èxit desigual, dins el llistat de mesures d'adaptació a les avingudes de la societat gironina. Es el cas, per exemple, de l'aparició d'una legislació reguladora de l'ús i gestió dels llits fluvials i la generalització dels ajuts post-catàstrofe.

**CAPITOL 8. LES INUNDACIONS A GIRONA DES DEL 1951
AL 1993**

8.1. INTRODUCCIO.

Poques vegades en la seva història la ciutat de Girona ha experimentat canvis tan importants com els que tenen lloc a partir dels anys cinquanta i, sobretot, seixanta del nostre segle. L'augment espectacular de la població, l'increment de la seva superfície municipal amb l'annexió de municipis de l'entorn, la puixança econòmica, el creixement urbanístic o el canvi de costums són alguns dels trets que marquen les quatre dècades posteriors a la guerra civil. L'adveniment de la democràcia a finals dels anys setanta va destapar un munt de projectes, canvis i noves ambicions que han acabat de configurar la Girona actual.

Tot i això i més serà present en el moment d'analitzar quin és el lloc que ocupen les inundacions en aquesta Girona que arriba tremendament transformada als nostres dies. Una anàlisi que es farà, una vegada més (i darrera) seguint el model d'estructura que s'ha emprat en capítols anteriors. Només caldria afegir una petita matització. L'àmbit territorial a analitzar serà el que comprèn el terme municipal de Girona actual, és a dir, incloint aquells municipis que s'hi integraren de manera definitiva a la dècada de 1960, però deixant de banda aquells altres que restaren annexionats només temporalment, com foren Salt i Sarrià de Ter.

8.2. GIRONA, LA CIUTAT DEL CANVI.

A continuació, doncs, es presenten les característiques generals de la ciutat de Girona i de les importants transformacions que, a tots nivells, experimenta durant aquesta etapa de la seva història més recent.

8.2.1. Les condicions demogràfiques.

Un cop superada la guerra civil, la població gironina inicia una etapa de creixement derivada de la incidència de dos factors fonamentals: l'arribada massiva d'immigrants i l'impacte de la política d'annexions iniciada el 1963.

Efectivament, a partir de la dècada de 1950 i com a conseqüència de la represa general de l'economia catalana, Girona, però sobretot els municipis llindants al seu terme municipal (Santa Eugènia de Ter, Salt, Sant Daniel, Palau Sacosta, etc.), es converteixen en un important focus de recepció d'immigrants els quals, amb les annexions dels anys seixanta i setanta passaran a ésser comptabilitzats com a habitants de la ciutat. En un primer moment es tracta d'una immigració de procedència no catalana (amb un important contingent de persones provinents d'Andalusia), mentre posteriorment adquireix importància la població provinent de les comarques gironines.

TAULA 8.1. La població de Girona (1950-1993).

ANY	NUMERO D'HABITANTS
1950	28.915
1955	30.103
1960	32.784
1965	44.439
1970	50.338
1975	75.600
1981	87.574
1984	67.259
1991	70.876
1992	73.506
1994	74.754

FONT: ALBERCH i CASTELLS (1985), p.155 i dades facilitades per l'Ajuntament de Girona (pels anys 1991, 1992 i 1994).

Però Girona i la seva àrea immediata tindrà aviat greus problemes per absorbir aquesta allau de nouvinguts, el que donarà lloc al naixement de grups de barraques sense cap mena de condicions d'habitabilitat ni equipament. Els nuclis de barraquisme es concentren principalment a la Torre d'Alfons XII (400 habitants), Torre Gironella (més de 100 habitants), Villa Piedad, Villa Lolita, Montjuïc (900 habitants) i "Río" (700 habitants), aquest últim al mateix llit del riu Ter. En conjunt, un contingent que oscil.lava entre 2.000 i 4.000 persones en diferents anys. A partir de 1970, hom intenta

trobar solucions, encara que provisionals, traslladant aquestes persones a diferents barris de nova construcció, allunyats del casc urbà i amb importants problemes de serveis i integració social (barris de Font de la Pólvara, Germans Sàbat, Vilarroja, principalment) (Alberch i Castells, 1983).

Per altra banda, el creixement espectacular de la població s'explica també per les annexions successives de diferents termes municipals l'indintants al municipi de Girona: Santa Eugènia de Ter, Palau Sacosta i Sant Daniel (1963), Salt, Campdorà i part de Sant Gregori i Celrà (1974) i Sarrià de Ter (1976). La ciutat arriba, doncs, al sostre dels 90.000 habitants l'any 1981. Un creixement espectacular que significà, també, un canvi important en el comportament demogràfic que venia essent tradicional a Girona, del que en tenim un bon exemple en el rejuveniment de la piràmide d'edats gironina. La segregació dels municipis de Salt i Sarrià de Ter el 1982 deixà en uns 70.000 el número d'habitants l'any 1985 (Alberch i Castells, 1985).

TAULA 8.2. La població de Girona, per barris (1992).

BARRI	NUMERO D'HABITANTS	% SOBRE EL TOTAL
Casc antic	3.450	4,76
Carme-Vista Alegre	3.194	4,40
Font de la Pólvara	2.364	3,26
Vilarroja	1.491	2
Palau	5.074	7
Montilivi	3.317	4,57
Casernes	1.844	2,50
Eixample	13.049	18
Devesa-Mercadal	4.807	6,7
La Rodona	5.050	7
Sant Narcís	6.504	9
Santa Eugènia	8.810	12
Can Gibert del Pla	2.061	2,84
Montjuïc	1.827	2,52
Sant Daniel	738	1
Pedret	669	0,92
Pont Major-Campdorà	3.031	4,18
Sant Ponç-Domeny	2.136	3
Germans Sàbat-Taialà	3.045	4,2
TOTAL	72.461	100

FONT: Ajuntament de Girona (1992), *Pla de Ciutat de Girona. Fase I: Diagnosi*, vol.IV Societat, treball i formació.

A partir de l'any 1975 el creixement demogràfic es modera considerablement, en consonància a la també moderació en l'arribada d'immigrants i la davallada de la natalitat. Tanmateix, la crisi econòmica actual i les dificultats de creació de nous habitatges acaben per dibuixar la trajectòria demogràfica més propera.

8.2.2. Les condicions econòmiques.

Després de la guerra civil segueixen els anys de forta depressió econòmica de

l'època autàrtica: el racionament, el contraband, les restriccions, caracteritzen la Girona dels anys quaranta i bona part dels cinquanta.

A partir de la primera meitat de la dècada dels cinquanta, però, apareixeran els primers símptomes de recuperació. Aparició de negocis de ràpid benefici i poca inversió (sobretot pel que fa a la construcció), petites fàbriques i tallers de caràcter familiar i sovint mancades de recursos d'inversió (maquinària d'impressió, carrossers, embotits, etc.) i, especialment, algunes indústries a la perifèria de la ciutat, a Salt, Sarrià de Ter i Sant Gregori. Aquestes indústries donen feina a molta gent i, fins i tot, arriben a generar taxes d'activitat més altes que les de la mateixa ciutat de Girona, on el sector terciari continua essent el nucli bàsic de l'economia. Les activitats agràries, per la seva banda, veuen perdre quasi totalment la seva importància, ja que a la petitesa del terme municipal s'hi afegeix un creixement urbanístic que desplaça quasi totalment l'agricultura. Prova n'és que entre 1962 i 1972 Girona perd dues tercers parts de les explotacions que li restaven (Clara, 1991, p.64).

Així, la crisi econòmica de finals de 1970 incideix sobre una ciutat amb escassa tradició industrial però que no podrà evitar les fallides i suspensions de pagament de moltes empreses, la caiguda del sector de la construcció i l'increment important del nombre d'aturats. Superada la crisi i fins avui dia, la situació econòmica de la ciutat de Girona es pot dir que, en línies generals, es caracteritza pels següents trets (Ajuntament de Girona, 1992):

- un creixement progressiu de sectors com la construcció, el metall i l'alimentació, per bé que la indústria ocupa un lloc força discret, i més quan la tendència de les escasses indústries ha estat la de desaparèixer (és el cas de "La Gerundense", que tanca el 1973) o d'abandonar la ciutat per ocupar noves instal·lacions a la perifèria (com les fàbriques "Gròber" i "Pagans", que es traslladen a Bescanó i Cervià de Ter, respectivament),

- la prosperitat del seu comerç, molt especialitzat i amb una situació molt concreta dins l'entramat urbà. Al cantó dels petits comerços dedicats a l'alimentació, els

teixits i confecció, els articles de luxe, etc., ubicats al centre de la ciutat, conviuen les grans superfícies comercials de la perifèria.

- junt al comerç, el sector dels serveis és un dels més desenvolupats en raó a l'important activitat burocràtica i administrativa de la capital. Girona compta, a més, amb un ampli ventall d'empreses de serveis (ensenyament, sanitat, administració pública i esport, assegurances, gestió immobiliària, reparació i manteniment, restauració, lleure, espectacles, etc.),

- l'activitat turística (tradicionalment d'escassa consideració pels mateixos governants locals i les iniciatives privades) ha experimentat una petita revifalla fruit de la iniciativa local de potenciar l'alternativa turística de caire cultural i històric.

TAULA 8.3. Sectors econòmics i número d'empreses a Girona (1990).

SECTOR	NUMERO D'EMPRESES	% SOBRE EL TOTAL D'EMPRESES
Agricultura i ramaderia	26	0,50
Energia	14	0,28
Indústria de base	90	1,73
Metall	220	4,26
Manufactura	283	5,49
Construcció	516	9,99
Comerç	2.220	42,84
Transports	171	3,31
Serveis empr.	750	14,47
Administració i serveis personals	892	17,21
TOTAL	5.182	100

FONT: Ajuntament de Girona (1992), *Pla de Ciutat de Girona. Fase I: Diagnosi*, vol.IV Societat, treball i formació.

TAULA 8.4. L'ocupació per sectors d'activitat a l'àrea de Girona (1990).

SECTOR D'ACTIVITAT	NUMERO D'OCUPATS	% SOBRE EL TOTAL D'OCUPATS
Agricultura i ramaderia	225	0,59
Energia	380	1
Indústria de base	790	2,08
Metall	1770	4,67
Manufactura	1.850	4,88
Construcció	3.107	8,20
Comerç	8.297	21,91
Transports	2.058	5,43
Serveis empr.	7.850	20,73
Administració i serveis personals	11.535	30,46
TOTAL	37.862	100

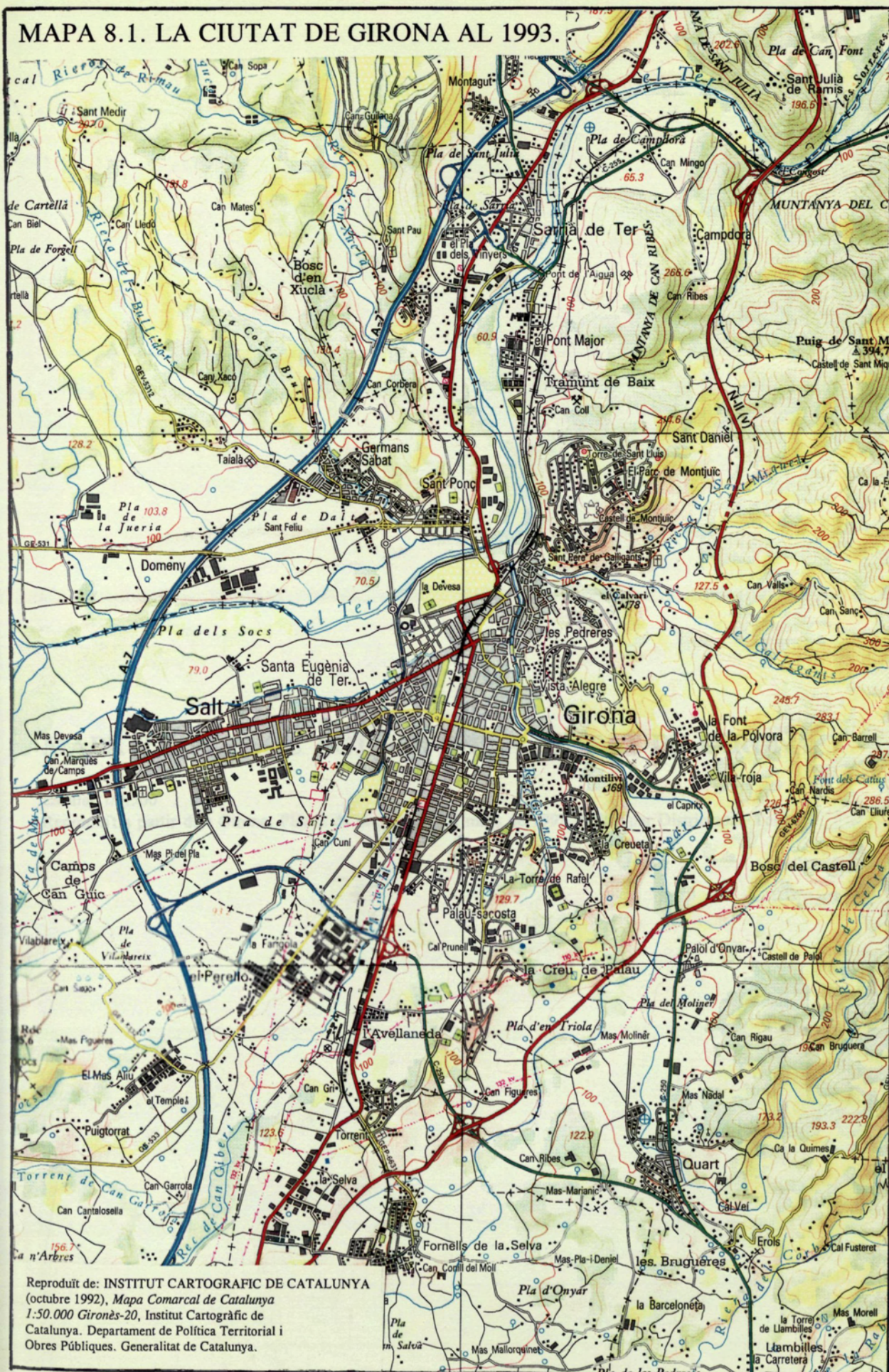
FONT: Ajuntament de Girona (1992), *Pla de Ciutat de Girona. Fase I: Diagnosi*, vol.IV Societat, treball i formació.

8.2.3. Les condicions urbanístiques. (veure mapes 8.1. i 8.2.)

L'espectacular creixement demogràfic, en bona part derivat de l'arribada massiva d'immigrants, que s'inicia a partir de 1950 va acompanyat, lògicament, d'un creixement urbanístic també espectacular. Per tal de donar resposta a la demanda d'habitatges, tota mena d'organismes de l'administració, patronats benèfics i empreses privades promouen importants iniciatives immobiliàries les quals, mancades de qualsevol gestió municipal, s'escampen per tot el pla de Girona. Altrament, però, els problemes de manca d'habitatges arriben a ésser tan greus que proliferen extraordinàriament els habitatges modestos i de preus assequibles però, sobretot i com hem vist anteriorment, els grups de barraques a la perifèria de la ciutat. Les directrius dels Plans d'Ordenació Urbana d'aquests anys (Plans Generals de 1955 i 1971) no fan més que legalitzar situacions irregulars.

Amb tot això, podem distingir dos tipus de creixement de la ciutat: un més o

MAPA 8.1. LA CIUTAT DE GIRONA AL 1993.

MAPA 8.2. PLANOL ACTUAL DE LA CIUTAT DE GIRONA.

Escala: 1/9.500

Reproduït a partir de : Girona. Plànol de la ciutat. 7 de març de 1993. Editat per DISTRIMAPAS Telstar.

menys ordenat, per bé que la urbanització dels carrers i la construcció d'equipaments acostuma a anar a remolc de la construcció dels habitatges (és el cas, per exemple, de la remodelació del barri del Mercadal i el desenvolupament dels eixamples de la Mercè, Figuerola, Palau Petit, Pont Major, Sant Narcís, Sant Eugènia, etc.), i un totalment desordenat i dispers, aliè a la trama urbana, formant nuclis urbans desconectats entre ells i mal comunicats (tals com les urbanitzacions de Montjuïc, Palau Sacosta, Taialà, Torre Gironella, Montilivi, Vilarroja, Can Gibert del Pla, Germans Sàbat, Font de la Pólvora, Sant Daniel, etc.). (Fabre, 1986)

En línies generals aquest serà el panorama de l'urbanisme gironí durant tota la vigència dels ajuntaments franquistes. A partir de l'adveniment de la democràcia, els poders locals van haver d'assumir una difícil papereta. Per una banda, l'anul·lació del Pla de 1971 l'any 1980 va obligar l'Ajuntament, per tal d'evitar que tornés a ésser vigent l'obsolet pla del 1955, a adoptar com a mesura provisional la redacció d'unes Normes Subsidiàries de Planejament, que entren en vigor el juliol de 1981 i regeixen fins a l'aprovació del Pla General vigent, l'any 1986 (Esteban, 1983). Per altra banda, es va endegar la revisió i rectificació de tots els plans parcials (com rebaixar l'edificabilitat prevista dels barris de Montjuïc, Sant Ponç, Fontajau, etc.) i la urbanització (o *re-urbanització*) dels que havien estat barris d'urbanització sobtada (Font de la Pólvora, Germans Sàbat, Montilivi, Pedret, Santa Eugènia, etc.). A tot això cal afegir-hi, en els darrers anys, importants transformacions en la xarxa viària, d'entre les quals cal destacar la implantació d'un eix est-oest (carrer Emili Grahit-Passeig d'Olot), la construcció de la variant de la Nacional II al seu pas per la ciutat, i la urbanització progressiva dels enllaços del centre urbà amb els barris perifèrics de la ciutat (carrer Pedret, passeig Joan Bosco, pujada de la Creu de Palau, rambla Xavier Cugat, carrer del Carme, Parc Central, etc.).

8.2.4. Les condicions socials.

Tres són els factors que incideixen, després de la guerra civil, en la modificació profunda de l'estructura social immobiliària característica de la societat gironina: l'expansió industrial i el desenvolupament econòmic, l'annexió de pobles circumdants

i, sobretot, l'arribada dels immigrants. A més, aquests immigrants no són tots iguals, sinó que es poden distingir tres grups perfectament diferenciats. Un primer grup format per immigrants lligats a les estructures estatals (delegats, funcionaris, militars, forces públiques, etc.), provinents de fora de Catalunya i amb una cultura diferent a la població autòctona, generalment de residència temporal i poc integrats a la vida de la ciutat. Viuen en aquells habitatges que els proporciona l'Estat (per exemple, el barri de Sant Narcís) i acostumen a gaudir d'una situació social acomodada. Un segon grup format per immigrants de les comarques gironines i de Catalunya. En la seva majoria són gent provinent del camp català que es trasllada a viure a la ciutat per treballar en tallers, fàbriques o serveis públics. Acostuma a ocupar els habitatges d'algun barri nou dels voltants de Girona (Sant Narcís, Santa Eugènia, Salt, etc.) i, en general, s'integra fàcilment a la vida gironina. Per últim, un tercer grup està format per immigrants procedents de fora de Catalunya, especialment de regions com Andalusia i Extremadura, on la situació econòmica i social és, en aquests anys, clarament regressiva, o també de les comarques barcelonines, des de les quals es produeix un traspàs a les d'aquí (Aragó, 1973, pp.215-217).

Així, dels 50.500 habitants amb què comptava la ciutat l'any 1971, 21.210 (el 42% del total) eren nascuts a Girona ciutat, 11.110 (el 22% del total) a les comarques gironines i Catalunya i 18.180 (36% del total) a fora de Catalunya. Hom pot imaginar, doncs, l'enorme impacte que aquest canvi en l'estructura social deuria suposar per a una ciutat d'estructures tradicionalment immobiliàries com era el cas de Girona.

I amb això arribem a l'estructura social de la Girona dels nostres dies, fidel reflexe d'una ciutat que ha assolit un elevat grau de terciarització i un dels nivells de vida més elevats de l'Estat espanyol. De mica en mica s'ha anat allunyant l'estructura social històrica. La progressiva integració dels immigrants, la pèrdua de poders dels estaments tradicionalment dominants i l'arribada de nous corrents de fora donaran una nova empenta a una societat que deixa enrera, ara sí, el vell tòpic de *la ciutat grisa i negra*.